

Михайло Лозинський.

Автономія країв в австрійській конституції.

Відбитка з „Студій з поля суспільних наук і статистики“, т. III.

Ціна 1 кор.

ЛЬВІВ — 1912.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00483580 (S)

2006

14

Михайло Лозинський.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

~~13.359~~

Автономія країв в австрійській конституції.

Відбитка з „Студій з поля суспільних наук і статистики“, т. III.

Ціна 1 коп.

~~23884~~

Львів — 1912.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

592 (Б 436)

702

ЛІВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 56998

ВСТУЛ.

Історія повстання австрійської держави, се історія прилучування до державного центра що-раз нових, до того часу самостійних державних організмів і піддавання їх під нівелюючий вплив державного централізму, що в державне тіло, зложене з частий, з яких кожда мала свої окремі інтереси і змагання і тільки улягаючи силі творила державну цілість, мав вдунути духа державної ідеї і стопити ті ріжнородні части в один державний організм, у щось в роді „австрійської нації“. Та хоч державний централізм в краях Габсбургської династії за останнє столітє абсолютистичної ери осягнув великі успіхи, одначе не вдало ся йому зовсім знищити почутя окремішности окремих складових частий держави. І при переміні абсолютистичної форми правління на конституційну прийшло ся йому числити ся також з тим почутем і в меншій або більшій мірі уступити перед ним — у формі признання автономії окремим складовим частям держави.

Задача сеї праці — представити історичний розвиток і теперішній стан автономії країв в австрійській конституції. Щоб не розширяти надмірно рам праці, представлені будуть у ній тільки законні основи автономії країв, з поминенем представлення будови, яка виросла на тих основах, прибираючи зрештою в окремих краях відмінні форми.

В історії розвитку австрійської конституції зустрічаємо дві форми признання автономії окремим частям держави. Одна полягає на тім, що приймає за основу державного устрою загальнодержавне, центральне законодавство і тільки деякі, точно означені справи відступає законодавній компетенції краєвих законодавчих інституцій. Сю форму признання автономії можна би назвати централістичною. Друга форма, яку можна би назвати федералістичною, полягає на тім, що основою державного устрою являеть ся законодавство краєвих законо-

датних інституцій, яких компетенції підлягають усі справи — з виїмком точно означених справ загально-державного характеру, що признають ся загально-державному, центральному законодавству. При першій формі зберігається державний централізм, друга веде до федералістичного устрою держави. Одначе, розуміється, і при централістичній формі признавання автономії можна так розширити компетенцію краєвих законодавчих інституцій, що з державного централізму остане тільки тінь, і так само при федералістичній формі загально-державні справи можна означити так широко, що принцип загальності законодавства краєвих законодавчих інституцій остане формою без змісту. Як кожда з тих форм проявляла ся в історії розвитку австрійської конституції, побачимо далі.

Остається ще згадати про спір на тему: централізм чи децентралізація? І одна і друга форма державної організації має і завзятих оборонців і завзятих противників. Хто головним чинником суспільного поступу вважає державну владу, той ідеалом державної організації вважає державний централізм. Хто знов жерелом суспільного поступу вважає розвиток самодіяльності суспільності, той обороняє принцип як найдалшої децентралізації, щоб запевнити як найширший простір для розвитку суспільних сил. До сього другого погляду прилучається також автор. Між державою і суспільністю панує внутрішній конфлікт інтересів: інтереси держави і суспільності не тільки не є, але й не можуть бути ідентичні. В тім конфлікті державний централізм означає перевагу інтересів держави над інтересами суспільності; децентралізація витворює протипагу зі сторони суспільності проти всемогучости держави.

Очевидно, в історії можна вказати на відносини, де централізм був чинником поступу, автономія — кріпостою реакції. Але се значить тільки, що суспільне жите не знає абсолютних шаблонів. І в кождім таким випадку можна віднайти особливі причини, які вияснюють його.

Виставляючи принцип децентралізації взагалі, тим більше відповідним треба признати сей принцип в державах, які не творять органічної цілости, тільки складаються з окремих індивідуальностей. З того становища в австрійській державі вказана як найширша децентралізація в користь самостійности її складових частин.

Інше питання, чи ті складові частини австрійської держави, які австрійська конституція признає окремими індивідуальностями,

справді творять органічні індивідуальности, себто, чи територіяльні основи автономії складових частий австрійської держави правильні. На се питанє можемо коротко відповісти: ні. Докладний розслід сього питаня що-до цілої держави не належить зрештою сюди; про Галичину буде мова в відповідних місцях.

I.

Перша австрійська конституція з 25. цвітня 1848 р. — Кромерижський проєкт. — Державна конституція з 4. марта 1849 р. — Краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р. — Поворот до абсолютизму.

Перша австрійська конституція (звана також від імени тодішнього міністра внутрішних справ конституцією Піллерсдорфа), оголошена під впливом мартових подій цісарським патентом з 25. цвітня 1848 р. як „конституційна грамота австрійського цісарства“, постановляє в § 2., що „конституційна грамота відносить ся до отсих країв цісарства: до королівства Чехії, Галичини, Володимирії з Осьвенцімом і Затором і Буковиною, Іллірії (що складаєть са з князівств Каринтії і Країни і губерніяльного округу Побережа), до королівства Дальматії, до архикнязівства Австрії висше й низше Анізи, до князівств Зальцбурга, Сирії, Горішного й Долішного Шлеска, до маркграфства Моравії, до укняженого графства Тиролю з Форарльбергом“¹⁾.

Погляньмо, в яких межах „конституційна грамота“ признає вчисленим складовим частям держави автономію.

Як загально-державну законодавчу інституцію „конституційна грамота“ установляє Державний Соєм (Reichstag), зложений з двох палат (сенат і палата послів). Законодавча компетенція Державного Союму означена в §§. 45—47. ось-як:

„§. 45. Всі закони потребуєть згоди обох палат і цісарської санкції.

„§. 46. В першім Державнім Соємі, який має відбути ся, і після кожного нового обнятя правління буде означена цивільна ліста цісаря на цілий час його правління.

¹⁾ Die österreichischen Verfassungsgesetze. Herausgegeben von Dr. Edmund Bernatzik, Professor an der k. k. Universität in Wien. Leipzig 1906. (Видавництво: Studienausgabe Oesterreichischer Gesetze, veranstaltet von Dr. Alexander Löffler, Professor an der Universität in Wien. Band III.). Стр. 75.

„Апанажі й вивіноване членів цісарського дому будуть від випадку до випадку предкладані Державному Соймови для ухвали.

„§. 47. Річні призволеня на доповнене постійного війська, дозвіл на побиране податків і данин, зятягане державних довгів, позбуване державних дібр, розсліджуване й установлюване річного прелімінаря державних доходів і видатків і річного замкнення обороту може наступити тільки через закон.

„Отсі законопроекти мають бути внесені найперше в палаті послів“¹⁾.

З сих постанов виходить, що поза справами, вичисленими в §§. 46. і 47., які є виразно застережені компетенції Державного Сойму, всі інші справи можуть бути полагоджувані також з поминенем Державного Сойму, хоч з другої сторони компетенція Державного Сойму не є виразно обмежена на справи, вичислені в §§. 46. і 47. Таким чином у „конституційній грамоті“ не знаходимо ясного означеня компетенції Державного Сойму і відграниченя її з одного боку від управлень езекутивної власти, з другого — від компетенції краєвих законодатних інституцій.

Ще більше неясно означує „конституційна грамота“ автономічні права окремих країв держави, а саме :

„§. 54. В окремих краях мають існувати провінціональні Стани для береження провінціональних інтересів і для полагоджування потреб, які впливають з тих інтересів, на скільки вони не є обняті загальними потребами держави. Дотеперішні провінціональні Стани задержують свій устрій і діяльність, на скільки конституційний документ не робить змін.

„§. 55. Одною з перших задач Державного Сойму буде розслідити й оцінити відповідні духови часу зміни дотеперішного устрою провінціональних Станів, які мають вони самі предложити...“²⁾

Отже законодатна компетенція провінціональних Станів обнимає „бережене провінціональних інтересів і полагоджуване потреб, які впливають з тих інтересів, на скільки вони не є обняті загальними потребами держави“. З сього виходило би, що провідною думкою першої австрійської конституції є державний централізм, який за основу державного устрою приймає загальнодержавне, центральне законодавство, відступаючи тільки деякі

¹⁾ Там-же, стор. 79.

²⁾ Там-же, стор. 80.

провінціональні справи провінціональному законодавству. Одначе ся провідна думка проведена тільки загально й неясно, і ми не знаємо як слід ані компетенції Державного Союму, ані тим менше компетенції провінціональних Станів. В кождім разі компетенція провінціональних Станів була би значно обмежена, коли з окрема рішаючий голос у справі реформи їх устрою був застережений Державному Союмови.

В дальшій розвитку подій 1848 р. цісарською проклямацією з 18. мая 1848 р. проголошено Державний Союм конститууючим з одною тільки палатою. Свої наради розпочав він 22. липня 1848 р. у Відні, а 15. падолиста 1848 р. перенесено його до Кромержа. Тут конституційна комісія в часі від 13. січня до 3. марта 1849 р. ухвалила проект конституції, який на основі умови більшости мав бути прийнятий на пленарнім засіданю 15. марта 1849 р. зараз після першого читаня. Одначе рівночасно з конституційною комісією Державного Союму „працювало“ також правительство, яке 4. марта 1849 р. розвязало Державний Союм і октроювало нову конституцію. Таким чином ухвалений конституційною комісією Державного Союму в Кромержи проект конституції так і остав тільки історичним документом тогочасних змагань народів австрійської держави, відомим під назвою Кромержського проекту.

Справу автономії країв ставив Кромержський проект зовсім ясно, а при тім зазначував їй широкі межі.

Поділ держави на краї представляеть в проекті так :

„§. 2. Краями цісарства, для яких має обовязувати отся конституція, є: 1. королівство Чехія, 2. королівство Галичина і Володимирія з Краковом¹⁾, 3. королівство Дальматія, 4. архикнязівство Австрія низше Анїзи, 5. архикнязівство Австрія висше Анїзи без области над Ином, 6. князівство Зальцбург з областю над Ином, 7. князівство Стирія, 8. князівство Каринтія, 9. князівство Країна, 10. князівство Шлеск, 11. маркграфство Моравія, 12. укняжене графство Тироль з Форарльбергом, 13. Побереже, 14. Буковина.

§. 3. Галичину й Володимирію з Краковом ділить ся на 10 округів, Чехію на 9, Моравію на 4, Австрію

¹⁾ Докладний звіт з нарад конституційної комісії в справі Галичини, як і взагалі все, що відносить ся до правно-політичного положеня Галичини в тих часах, — див. „Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850“. Написав Іван Кривецький. У Львові 1910.

низше Анізи на 3, Тироль з Форарльбергом на 3 (німецький Тироль, італійський Тироль, Форарльберг), Стирію на 2. Означене тих округів буде переведене державним законом з можливо найбільшим узглядненем національності. Кождий з інших країв держави творить один округ¹⁾.

Про законодавчу власть §. 35. постановляє: „Законодавчу державну власть виконує цісар спільно з Державним Союмом, законодавчу власть, передану кождому краю, виконує цісар як суверен краю спільно з краєвим союмом або окружним союмом“²⁾.

Таким чином проєкт заводить три законодавні інституції: державний сойм, краєвий сойм, окружний сойм.

Державний Сойм складається з двох палат: палати народньої і палати країв (§. 73.). Законодавчої компетенції Державного Союму проєкт не означає, бо не вважає сього за потрібне: з духа конституції і з окрема з §. 35. виходить, що законодавча компетенція Державного Союму обнімає всі справи державного життя — з виїмком тих, які передано краям.

Перейдемо до краєвих соймів, що-до яких проєкт постановляє:

„§. 110. Кождий край держави має право відбувати свій власний краєвий сойм.

„§. 111. Краєві конституції, які мають бути установлені конститууючими краєвими соймами, входять у жите аж після затвердження їх законодавчою державною властю. Се відносить ся також до пізнійших ревізій краєвої конституції, одначе Державний Сойм не може відмовити затвердження, коли її постанови не противлять ся основним принципам державної конституції.

„§. 112. В краєвих конституціях мають бути збережені отсі основні постанови: 1. Посли мають бути вибрані безпосередно відповідно до числа населення, з застереженем постанов про окреме заступництво більших місцевостей; 2. з виїмком одного річного правильного осідку в данім краю держави не можуть бути означені для активного і пасивного виборчого права жадні інші або більші обмеження, як ті, що їх заряджує закон для виборів до народньої палати; 3. виборчі округи мають бути утворені з можливо найбільшим узглядненем національності;

¹⁾ Там-же, стор. 85—86.

²⁾ Там-же, стор. 86—87.

4. наради є явні, з признанем рівного управненя краєвих мов; 5. признаний краєвим властям сею конституцією автономний круг діяльності не може бути переступлений.

„§. 113. Краєм держави з мішаним національним складом вільно утворити в краєвій конституції інституцію, яка рішала би справи чисто національного характера способом мирового суду.

„§. 114. До самостійної законодапної власти соймів належать:

1. Краєві фінанси: а) управа краєвих фондів і дібр, б) краєві оплати на покритє краєвих видатків, в) краєві довги, д) установленє річного краєвого бюджету, е) відбиране, провірюване і полагоджуване краєвих рахунків.

2. Політичні справи краю: а) підпиране штук і наук, б) нагляд над побожними фундаціями, в) справи бідних, заклади для хорих і заклади гуманітарні, д) постанови про челядь, про гашене огню і постанови будівляні.

3. справи публичного господарства: а) піднесенє первісної продукції, промислу і руху в нутрі краю, б) закладанє кас ощадности, позичкових закладів і гіпотечних банків, в) справи краєвої комунікації дорогами і каналами, далі регуляції рік та інші водні будови, д) публичні будови для краєвих потреб.

„§. 115. Краєвий сойм має далі в межах, означених державними законами, управильняти: 1. справи науки і народнього вихованя, 2. віроісповідні і церковні справи, 3. краєву поліцію в усіх областях, не наведених в §. 114.

„§. 116. Краєвий сойм має далі управильняти всі ті внутрішні справи, які йому будуть призначені державними законами.

„§. 118. Краєвий сойм має право домагати ся від правительства пояснєнь про всі области краєвої адміністрації, приймати петиції й вести над ними розправи, установляти слідчі комісії, звертати ся з адресами до цїсаря й Державного Союму, як також з відозвами до краєвих соймів інших країв держави“¹⁾.

Далі §. 104. постановляє: „Начальник краю (губернатор), намісник, або, коли йому додані відповідальні радники, контра-сигнуючий член ради намісництва відповідає перед соймом за виконанє краєвих законів. Де є відповідальні радники намісництва, жаден акт намісника, що відносить ся до

¹⁾ Там-же, стор. 94—96.

виконання краєвих законів, не є важний без співпідпису відповідального радника намісництва¹⁾.

Третьою законодавчою властю є окружні сойми в краях, поділених на округи. Послів окружних соймів вибирають рівночасно з послами краєвого сойму в той сам спосіб, і на той сам час у подвійнім числі, тільки коли-б через те число послів даного окружного сойму мало бути більше від числа послів даного краєвого сойму, тоді відпадає постанова про подвійне число (§. 123.). В краях, неподілених на округи, краєвий сойм сповняє також задачі окружного сойму (§. 128).

Компетенцію окружних соймів означає проєкт ось-як :

„§. 125. До круга діяльності окружних соймів належать :

1. Громадські справи, а саме : а) укладане громадської ординації на основі державного громадського закона, як також затверджуване статутів окремих громад ; б) нагляд і контролю над всіми громадами що до заряджуваня ними основним майном ; в) рішене всіх спорів між громадами або членами громади і начальниками в дорозі відклику на основі постанов громадського закона ; г) рішене про права свійщини і на випадок відмови прийнятя горожанина держави в громадський звязок. Проти рішеня округа в громадських справах нема дальшого відклику.

2. Окружні дороги й інші окружні способи комунікації.

3. Закладане кас ощадности і позичкових закладів.

4. Полагоджуване всіх справ, які відносять ся тільки до округа або кількох його повітів.

„§. 126. Крім того окружному соймови, коли він се вважати-ме потрібним в інтересі округа, оставляеть ся для управильнюваня й управи в межах державних і краєвих законів : а) справи народної науки і вихованя з правом означуваня викладової мови і предметів науки, одначе з рівносправедливим узглядненем мов округа ; б) справи бідних ; в) заклади для хорих і заклади гуманітарні ; г) місцеві побожні фундації ; е) інституції для піднесеня рільництва.

„§. 127. Окружні сойми мають право побирати окружні додатки для покритя потреб округа“²⁾.

До управнень краєвих і окружних соймів належало право вибору членів палати країв Державного Сойму (§§ 99—101.). Кождий краєвий сойм мав вибирати 6 членів, кождий окружний

¹⁾ Там-же, стор. 93.

²⁾ Там-же, стор 96—97.

сойм одного. Пасивне право вибору мали ті, що мали всі вимоги вибору до краєвого сойму і скінчили 33. рік життя.

На випадок компетенційного спору між сими трьома законодавчими інституціями маємо в уступі „про правительственну власть взагалі“ постанову §. 34-ого, що „при сумніві про компетенцію державних і краєвих правительствених властей згодом промовляє за центральною властю“¹⁾.

Наведні постанови Кромерижського проекту ставлять справу автономії країв зовсім ясно. Проект приймає за основу державного устрою загально-державне, центральне законодавство, одначе оставляє широке поле для краєвого законодавства, а крім того скріплює принцип місцевої самоуправи заведенем окружних соймів, які формально вважає на рівні з Державним Соймом і краєвими соймами з а к о н о д а т н и м и інституціями, хоч у дійсності вони підходять радше під понятє самоуправних інституцій. Краєві конституції проект, правда, узалежнює від Державного Сойму, одначе робить се в тій ціли, щоб перешкодити запанованю реакції в окремих краях держави. Поза тим компетенція краєвих соймів дуже широка, аж до відповідальности начальника краю за виконанє краєвих законів, права звертати ся з відозвами до інших краєвих соймів і права вибору членів палати країв Державного Сойму включно.

В означеню підстав державного, краєвого й окружного законодавства бачимо також поважну тенденцію запорученя національної рівноправности, хоч ся тенденція не знайшла на жаль повного вислову в означеню національно-територіяльних основ для краєвої автономії. Наслідком централістичних змагань політично сильніших націй окремих країв проект обмежив ся до компромісового становища в національній справі, задержуючи єдність національно мішаних країв та стараючи ся в межах тої єдности забезпечити політично слабшим націям їх національні права.

Кромерижському проекту, як уже сказано, не судило ся стати законом. Д. 7. марта 1849 р. послі Державного Сойму, якого засіданє було назначене на сей день, застали будинок Сойму обсаджений війском.

Рівночасно оголошено цісарський маніфест з 4. марта 1849 р., який, після цілого ряду нападів на Державний Сойм, заявляє:

¹⁾ Там-же, стор. 86.

„З тих причин порішили Ми для цілоти держави : надати Нашим народам з вільної волі і власної власти ті права, свободи і політичні інституції, які їм Наш славний стрий і попередник цісар Фердинанд I. і Ми самі обіцяли і які Ми по Нашому найліпшому розуміню і совісти признали найспасеннішими і найкориснішими для добра Австрії. Відповідно до того оголошуємо під нинішнім днем конституційну грамоту для єдиного і неділимого цісарства Австрії, замикаємо отсим збори Державного Союму в Кромерижи, розв'язуємо його і заряджуємо, щоб його члени зараз після оголошення розійшли ся“¹⁾.

Як зазначено в сїм маніфесті, цісарським патентом з того-ж 4. марта 1849 р. оголошено рівночасно „державну конституцію для цісарства Австрії“, звану також конституцією О л о м у н е ц ь к о ю, бо маніфест і патент з 4. марта 1849 р. датовані в Оломунци.

Від першої австрійської конституції і від Кромерижського проекту ріжнить ся отся конституція що-до своїх територіяльних основ тим, що розтягає понятє „єдиного і неділимого цісарства Австрії“ також на краї угорської корони, в яких тоді кипіла революція проти Габсбургів, і ставить їх на рівні з усіма іншими краями держави. В сій справі §. 1. конституції постановляє :

„Цісарство Австрія складаєть ся з отсих коронних країв : з архикнязівства Австрії висше і низше Анїзи, з князівства Зальцбурга, з князівства Стирії, з королівства Іллірії, в якого склад входять : князівство Каринтія, князівство Країна, укняжене графство Гориція і Градіска, маркграфство Істрія і місто Трієст з округом, з укняженого графства Тиролю і Форарльбергу, з королівства Чехії, з маркграфства Моравії, з князівства Горішнього і Долішнього Шлеска, з королівств Галичини і Володимирії з князівствами Осьвенцімом і Затором і з великим князівством Краківским, з князівства Буковини, з королівств Дальматії, Хорватії і Славонії з хорватським Побережем, містом Фюме і приналежним округом, з королівства Угорщини, з великого князівства Семигороду разом з Саксонським Краєм і з ново прилученими жупанатами Красна, Середній Сольнок і Заранд, далі з округа Кевар і міста Цілляг (Zillenmarkt), з військового погранича і Льомбардсько-венецького королівства“²⁾.

¹⁾ Там-же, стор. 105—106.

²⁾ Там-же, стор. 106.

Про правно-політичне положенє тих країв в державі постановляє §. 4.: „Окремим коронним краям заporučаєть ся їх самостійність у тих границях, які встановляє отся державна конституція“¹⁾.

Перейдемо до змісту й границь тої самостійности коронних країв в области законодавства.

Про законодатну власть постановляє §. 37.: „Законодатну власть у державних справах виконує цісар з Державним Соймом, у краєвих справах цісар разом з краєвими соймами“²⁾.

Отже зустрічаємо понятя справ державних і краєвих. Означене сих понять знаходимо в §§. 35. і 36., а саме:

§. 35. За краєві справи признаєть ся:

I. Всі зарядженя в справі

1. краєвої культури;
2. публичних будов, ведених коштом краю;
3. добродійних закладів в краю;
4. бюджету і складаня краєвих рахунків

а) як що-до краєвих доходів з управи приналежного краєви маєтку, з оподаткованя на краєві ціли і зуживаня краєвого кредиту,

б) так і що-до краєвих видатків, як звичайних, так і надзвичайних.

II. Близші зарядженя в границях державних законів що-до

1. громадських справ;
2. церковних і шкільних справ;
3. даваня підвод, а також заосмотрюваня в поживу і кватированя війська. В кінці

III. зарядженя в тих справах, які державними законами будуть приділені кругови діяльности краєвої власти.

„§. 36. За державні справи признаєть ся:

а) всі справи, що відносять ся до пануючого цісарського дому і прав корони;

б) міжнародне заступництво держави і всіх її інтересів, особливо заключаване договорів з чужими державами;

с) відносини держави до церкви;

д) висше шкільництво;

е) всі військові справи на суші й морі;

¹⁾ Там-же, стор. 106—107.

²⁾ Там-же, стор. 111.

f) державне господарство включно з коронними добрами й державними доменами, під яким розумієть ся маєтки, означувані доси назвами дібр державних, камеральних або фіскальних; державні копальні, далі державні монополі, державний кредит і всі податки та данини на державні цілі;

g) всі промислові і торговельні справи включно з мореплавством, митами, банками, монетою, гірництвом і управильнюванем міри й ваги;

h) всі державні комунікації водні і сухопутні, залізницї, почти й телеграфи, взагалі всі державні будови;

i) всі урядження й зарядження для береження внутрішнього безпеченства в державі; в кінці

k) всі справи, які державною конституцією або державними законами не означено як справи краєві¹⁾.

Як уже сказано в §. 37., „законодатну власть у державних справах виконує цісар разом з Державним Соємом“. Державний Соєм складаєть ся з двох палат: висшої і низшої (§. 38). Висшу палату вибирають краєві сойми, висилаючи до неї в части своїх членів, а в части довільно вибраних делегатів; пасивне виборче право звязане тут з високим цензом віку й маєтку (§. 40—42.). Низша палата вибираєть ся „безпосередним народним голосованем“ (§. 43.). Законодатну компетенцію Державного Соєму ще раз означає виразно §. 67., який постановляє: „Державному Соємови прислугує участь у законодавстві про ті справи, які в отсій конституції означені як справи державні“²⁾.

Перейдемо до постанов про краєві конституції і краєві сойми. Отже §. 70. постановляє: „Вчислені в §. 1. коронні краї в справах, які державна конституція або державні закони признають справами краєвими, будуть заступлені краєвими соємами“³⁾. Далі в §§. 71—76. говорить ся про устрій країв угорської корони. В кінці §. 77. заповідає: „Всі інші коронні краї одержать власні краєві конституції“. Станові конституції тратять обовязуючу силу⁴⁾. До краєвих конституцій відносять ся далі §§. 81. і 83. §. 83. постановляє: „Всі конституції окремих коронних країв, які складають державу, мають увійти в жите протягом 1849 р. і мусять бути предложені першому загальному австрійському Державному Соємови, який буде скликаний зараз після

¹⁾ Там-же, стор. 109—111.

²⁾ Там-же, стор. 114.

³⁾ Там-же, стор. 114—115.

⁴⁾ Там-же, стор. 116.

заведення їх¹⁾. А §. 81. каже: „Зміни краєвих конституцій у краєвих соймах, які в-перше будуть скликані, можуть бути вношені в звичайній дорозі законодавства. В слідуючих краєвих соймах для ухвали про такі зміни має бути потрібна присутність найменше трьох четвертин послів і згода найменше двох третин присутніх“²⁾.

Законодатну компетенцію краєвих соймів ще раз означає виразно §. 80.: „Кожному краєвому соймови признаєть ся право участі в законодавстві в краєвих справах і право предкладати закони, як також право наглядати над виконанем краєвих законів“³⁾.

На основі наведених постанов конституції з 4. марта 1849 р. справа автономії країв представляєть ся в загальних рисах так само, як у Кромерижським проєкті. Основою являєть ся законодавство Державного Сойму, якого компетенція означена точно в §. 36., де знаходимо виразну постанову, що все, що не признано виразно за справи краєві, вважаєть ся справами державними і належить до компетенції Державного Сойму. Таким чином компетенція краєвих соймів має точно означені границі: обнимає вона виключно справи, вчислені в §. 35. В порівнанню з Кромерижським проєктом конституція з 4. марта 1849 р. зменшує автономічні управненя країв. Та все таки признає вона краєвим соймам вплив на державне законодавство через вибір висшої палати. Що-до краєвих конституцій, то їх мав надати, як і конституцію державну, сам монарх (на основі Кромерижського проєкту мали їх установляти конститууючі краєві сойми), одначе право змін було застережене краєвим соймам.

Як заповідав §. 83. конституції з 4. марта 1849 р., протягом 1849 р. мали всі коронні краї дістати краєві конституції. Сю обіцянку, правда, тільки почато виконувати з кінцем 1849 р. (переважна часть краєвих конституцій оголошена цісарськими патентами з 30. грудня 1849 р.), але все таки протягом 1850 р. виконано її. Найпізнійше дістала краєву конституцію Г а л и ч и н а (рівночасно з Буковиною); її оголошено цісарським патентом з 29. вересня 1850 р.

1) Там-же, стор. 116.

2) Там-же, стор. 116.

3) Там-же, стор. 116.

Ся краєва конституція для Галичини заслугує на увагу не стільки визначенем границь краєвої автономії в конкретнім випадку, бо сі границі визначувала вже державна конституція, скільки внутрішнім устроєм краю. В ній бачимо ми пробу погодити дві противні національно-політичні тенденції, які в тих часах бороли ся в краю: тенденцію польського державного централізму, щоби землі, які перейшли під Австрію з поділу польської Річи посполитої, творили під Австрією окрему цілість, з одного боку по змозі як найбільш незалежену від решти держави, з другого-ж як найбільше сцентралізовану і під польським політичним панованем остаючи, так щоб та цілість могла бути під правно-політичним оглядом польською країною, продовженем польської державности, — і тенденцію українського народу визволити ся з-під польського панованя й одержати змогу жити на своїй території власним правно-політичним житем, творити серед автономних країв держави окремий український край. Відповідно до сих двох тенденцій Поляки домагали ся неподільности земель, які Австрія дістала з поділу Польщі, Українці домагали ся поділу їх на дві окремі автономні провінції: польську й українську. В кодифікованю державної конституції все перемагала — як ми се бачили і з конституції Піллерсдорфа і з Кромержського проекту і з Оломунецької конституції — тенденція польського державного централізму. Українській тенденції Кромержський проект старав ся відповісти творенем округів з окружними соймами і постійним зазначуванем, що при твореню виборчих округів до Державного Сойму і до краєвого сойму, як також при поділі краю на області окружних соймів повинні по змозі бути узгляднені національні окремішности. Українській тенденції стараєть ся відповісти також краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., яка йде в сім напрямі значно далі і ділить край на три області: чисто польську краківську, мішану польсько-українську львівську і чисто українську станіславівську тай установляє в кожній з тих областей рівнорядні областні сойми, т. зв. соймові куриї, з яких кожда на своїй території самостійно сповняла би ті законодатні задачі, які державна конституція призначає краєвим соймам.

Внутрішній устрій краю на основі краєвої конституції з 29. вересня 1850 р. представляєть ся в головних рисах так¹⁾:

¹⁾ Докладне представлене внутрішнього устрою краю на основі конституції з 29. вересня 1850 р., як також текст конституції — див. в наваній праці І. Кривецького „Справа поділу Галичини в рр. 1846—50“.

На основі §. 7-ого „в краєвих справах Галичини й Володимирії з князівствами Осьвенцімом і Затором і великим князівством Краківським атрибуції, які належать на підставі державної конституції до круга ділання краєвої репрезентації, будуть виконувати соймові курії й виходячі з них Виділи¹⁾). Сю загальну постанову доповняє постанова §. 10-ого, що „краєва репрезентація... складається з трьох соймових курій, які відповідають трьом адміністративним округам і з яких кожда є зложена з послів даного адміністративного округу“²⁾).

Виконуючим органом соймових курій є Краєвий Виділ, зложений з 15 членів, з яких кожда соймова курія вибирає 5, очевидно з-поміж своїх членів (§. 39.). Краєвий Виділ, як бачимо, являється таким чином представником єдності краю.

Так само представником єдності краю є т. зв. Центральний Виділ, який складається з 33 членів, а саме: з 15 членів Краєвого Виділу і з 18 членів, вибраних *ad hoc* в рівнім числі (з кожної по 6) соймовими куріями (§. 46.), і який, як побачимо далі, є в своїм роді висшою законодавчою інстанцією.

Законодавча компетенція соймових курій і Центрального Виділу представляється так:

Найперше згідно з §. 36. к) державної конституції з 4. марта 1849 р. краєва конституція в §. 8. постановляє, що „всі справи, які державна конституція або державні закони не признали краєвими, належать до круга діяльності державної влади“³⁾).

Які справи державна конституція признає справами краєвими, постановляє §. 9., який є повторенєм §. 35-ого державної конституції.

Так представляють ся границі краєвої автономії взагалі.

З окрема про компетенцію соймових курій краєва конституція постановляє:

„§. 60. Ухвала соймової курії одержує наслідком цісарської санкції силу краєвого закону, який обов'язує в усіх тих краєвих справах, що не є застережені виразно чи сею краєвою конституцією, чи державними законами для всіх курій разом...“

„§. 61. До справ, які з огляду на §§. 35. і 36. державної конституції і — на скільки вона се постановляє — в границях державних законів входять у круг діяльності окремих соймових

¹⁾ Там-же, стор. 124.

²⁾ Там-же, стор. 125.

³⁾ Там-же, стор. 124.

курій (§. 60.), належать: справи краєвої культури, з окрема ділене й лучене ґрунтів, наводнюючі й відводнюючі урядження, дальше будови дорогові, водні й ин., яких покритє передано законом даному адміністраційному округови, добродійні й гуманітарні заклади, уряджувані або удержувані з фондів адміністраційного округа; — установлене племінарня й полагоджуване рахунків доходів і видатків адміністраційного округа, призначених тільки для краєвих цілий, і заряд маєтком, приналежним до адміністраційного округа; — опіка над бідними, на скільки се не належить до місцевих або повітових громад; — громадські справи, головноті, які застережені соймови §§-ами 6., 69., 70., 74., 79. і 80. громадського закона, а також справи, застережені краєвому законодавству громадськими ординаціями тих міст коронного краю, які одержали окремиї устрій; — церковні і шкільні справи, даване підвод, закватированє й заосмотрене війська і взагалі всі справи, передані соймовим куріям державними або краєвими законами¹⁾.

У вичислених справах кождїй соймовїй курїї прислугувала на її теріторїї вповні самостійна компетенція.

Тепер перейдемо до справ, які підлягали компетенції всіх соймових курій разом, значить, у яких ухвали всіх трьох соймових курій муслі бути ідентичні. Що-до сього маємо отсі постанови:

„§. 68. справи, які належать до нарад усіх соймових курій разом (§. 60.), є такі:

- a) заряд маєтком, який належить до цілого коронного краю;
- b) уживанє жерел доходів і кредиту цілого коронного краю;
- c) підприємства, заклади й будови, заводжувані, уряджувані або удержувані для цілий і з фондів цілого коронного краю;
- d) пририманє й виповнюване зобовязань, які дотикають цілого коронного краю;
- e) остаточні наради над регуляміном соймових курій і Центрального Виділу, який має бути установлений дорогою краєвого закона;

f) наради над зміною краєвої конституції під умовами, поставленими в отсій конституції (§. 82.)²⁾.

¹⁾ Там-же, стор. 130—131.

²⁾ §. 82. краєвої конституції постановляє, що до важности зміни краєвої конституції треба згідної ухвали всіх трьох соймових курій, під умовами, поданими в §. 81. державної конституції, і Центрального Виділу,

„§. 69. Кредитовий заклад, який існує у Львові й був заложений під гарантією галицьких Станів, признаєть ся отсим справою цілого коронного краю...“¹⁾.

Спосіб поступованя в справах, вичислених в §§. 68—69., устанавляють отсі постанови:

„§. 71. Коли що-до внесень, які належать на підставі конституції під наради всіх соймових курій, перейде згідна ухвала всіх трьох курій, тоді, одержавши цісарську санкцію, дістає вона обовязуючу силу краєвого закона, важного для цілого коронного краю.

„§. 72. Коли такі справи були, що правда, предметом нарад у всіх куріях, одначе не перейшла згідна ухвала, тоді треба предложити їх Центральному Виділові, коли бодай дві курії згідно вносять, щоб над ними відбула ся дебата в Центральнім Виділлі“²⁾.

Компетенцію Центрального Виділу означують отсі постанови:

„§. 73. Діяльність Центрального Виділу має обмежити ся до нарад і ухвал над тими предложениями, які будуть йому представлені під умовами, поданими в §. 72., в випадках, вичислених в §§. 68. і 69.

Він сам не має права предкладати законів у краєвих справах, ані приймати чи предкладати жалоби і петиції, ані приймати чи висилати депутації.

§. 74. Важні ухвали Центрального Виділу, одержавши цісарську санкцію, дістають силу краєвого закона, важного для цілого коронного краю“³⁾.

Одначе ані державна конституція з 4. марта 1849 р. ані видані на її основі краєві конституції, між ними й конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., ніколи не ввійшли в жите. Всі конституційні здобутки 1848—49 рр. зніс цісарський патент з 31. грудня 1851 р., який постановляв:

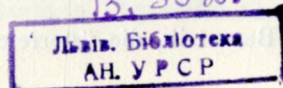
„Наслідком Наших заряджень з 29. серпня 1851 р. наступили в Нашій Раді міністрів і Державній Раді докладні досліди над конституційною грамотою з 4. марта 1849 р.

під умовою присутности що найменше 25-ох членів і голосованя рго що найменше 17-ох членів. Отже тут Центральний Виділ був неначе вишою палатою.

1) Там-же, стор. 131—132.

2) Там-же, стор. 132.

3) Там-же, стор. 132.

„З огляду на се, що на основі результатів тих дослідів названа конституційна грамота ані не відповідає в своїх основах відносинам австрійського цісарства, ані в звязку своїх постанов не є можлива до виконання, Ми по стараннім обміркованю всіх причин вважаємо себе Нашим обовязком пануючого примушеними названу конституційну грамоту з 4. марта 1849 р. проголосити отсим позбавленою сили і законного значіня“¹⁾.

Що цісарський маніфест з 4. марта 1849 р. проголошував „по Нашому найліпшому розуміню і совісти найспасеннійшим і найкориснійшим для добра Австрії“, те цісарський патент з 31. грудня 1851 р. осудив як невідповідне і зніс. Так основно змінилися за не цілих три роки: найліпше розуміне, совість і обовязок пануючого!

Рівночасно під тою-ж датою 31. грудня 1851 р. вийшло найвисше кабінетове письмо про „основи органічних уряджень в коронних краях австрійського цісарства“.

Так довершилася ліквідація конституційних здобутків 1848—49 рр. і поворот до абсолютизму.

З цілої конституції остала тільки, мов могильний пам'ятник, згадана в патенті з 31. грудня 1851 р. Державна Рада, інституція з дорадним голосом, яку заводила конституція з 4. марта 1849 р. (§§. 96—98.) і яка в цілій повні — що-до свого існування, складу, круга діяльності, значіння свого дорадного голосу — залежала виключно від кождочасної волі пануючого. Згадуємо про неї тому, бо після того, як скінчилася абсолютистична реакція, Державна Рада послужила основою для сучасного парламентаризму в Австрії.

II.

Поворот до конституційної форми правління: Цісарський диплом з 20. жовтня 1860 р. — Цісарський патент з 26. лютого 1861 р. — Основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

Після десятиліття абсолютизму починає Австрія знов вертати до конституційної форми правління. Зазначається сей поворот, зразу незначно, опісля що-раз виразнійше, протягом 1860 р.

І так цісарський патент з 5. марта 1860 р. заряджує скріпле не Державної Ради надзвичайними радниками держави, на яких крім 1) архикнязів цісарського дому, 2) кількох церковних

¹⁾ Bernatzik, die österreichischen Verfassungsgesetze, стр. 178.

достойників і 3) кількох мужів, що „відзначили ся в Нашій цивільній і військовій службі або якимсь иным способом“, покликає також 4) 38-ох членів краєвих репрезентацій, іменованих на 6 літ, кожний з поміж 3 кандидатів, вибраних краєвими репрезентаціями.

Значно далі пішло найвисше відручне письмо з 17. липня 1860 р. до президента Державної Ради архикнязя Райнера, яке містить цісарську постанову, що „в будучности заведене нових податків і данин, далі підвишене існуючої стопи податків і належитостей при безпосередних податках, при консумційнім податку і при належитостях від правних актів, грамот, письм і урядових чинностей, в кінці зятягнене нових позичок буде заряджувати ся тільки за згодою скріпленої Державної Ради¹⁾, винявши випадок небезпеки війни.

Таким чином Державна Рада з інституції виключно дорадної стала в податковій області по части інституцією законодавчою.

По сих уступках у напрямі конституціоналізму приходять цісарський диплом з 20. жовтня 1860 р., який „як постійний і невідкличний основний державний закон, що має служити як Нам, так і Нашим законним наслідникам за провідне правило в правліню“, постановляє:

„I. Право видавати, змінити і зносити закони буде виконуване Нами і Нашими наслідниками тільки при співучасті законно зібраних краєвих соймів зглядно Державної Ради, до якої краєві сойми мають висилати означене Нами число членів²⁾.

„II. Всі предмети законодавства, що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всім нашим королівствам і краям, а саме: законодавство про монету, гроші і кредит, про мита і торговельні справи, далі про основи білетових банків; законодавство про основи почт, телеграфів і залізниць; про спосіб і порядок військової служби мають бути в будучности предметами нарад Державної Ради і мають бути конституційно полагоджувані при її співучасті, як також заведене нових податків і данин, опісля підвишене існуючих податків і належитостей, особливо-ж підвишене ціни соли і зятягнене нових позичок, відповідно до Нашої постанови з 17. липня 1860 р.; так само

¹⁾ Там-же, стор. 189.

²⁾ Диплом має на увазі цісарський патент з 5. марта 1860 р. про скріплене Державної Ради і відручне письмо з 20. жовтня 1860 р. про збільшене числа членів, яких мають висилати до Державної Ради краєві сойми.

конверзія існуючих державних довгів і продаж, заміна та обтяжене нерухомої державної власності мають бути заряджувані тільки за згодою Державної Ради; в кінці провірене й установлене прелімінаря державних видатків на будучий рік, як також провірене замкнення державних рахунків і результатів річного фінансового господарства має відбувати ся при співучасті Державної Ради.

„III. Всі інші предмети законодавства, які не є обняті попередніми точками, мають бути конституційно полагоджені в даних краєвих соймах і при їх співучасті, а саме: в королівствах і краях, приналежних до угорської корони, в душі їх давнійших конституцій, а в інших Наших королівствах і краях в душі і на основі їх краєвих статутів¹⁾).

Одначе з огляду на те, що з виїмком країв угорської корони також що-до таких предметів законодавства, які не підлягають виключній компетенції цілої Державної Ради, від довгого ряду літ, відбувало ся для решти Наших країв спільне обговорюване і полагоджуване їх, застерігаємо собі також такі предмети полагоджувати при конституційній співучасті Державної Ради, покликуючи до сього членів Державної Ради з тих країв²⁾.

Спільне полагоджене може також тоді наступити, коли що-до предметів, незастережених компетенції Державної Ради, бажав би собі того і вносив би так даний краєвий сойм³⁾.

Так ставив справу організації держави цісарський диплом з 20. жовтня 1860 р., званий коротко жовтневим дипломом. Як бачимо, зривав він зовсім з конституційними традиціями 1848—49 рр. В основу державного життя ставив він законодавство краєвих соймів, оставляючи центральному законодавству Державної Ради тільки точно означені справи, „що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всім Нашим королівствам і краям“. Коли ще додати, що Державна Рада складала ся з делегацій краєвих соймів, то стане ясно, що на основі жовтневого диплому жерелом законодавства в державі були-б дійсно краєві

¹⁾ Рівночасно з сим тільки чотири краї (Стирія, Каринтія, Зальцбург, Тироль) дістали на основі патентів з 20. жовтня 1860 р. краєві статuti. Всім краям надано краєві статuti аж цісарським патентом з 26. лютого 1861 р.

²⁾ Пор. §§. 10. і 11. основного закона про репрезентацію держави, наданого цісарським патентом з 26. лютого 1861 р., а саме постанови про цілу і тіснійшу Державну Раду.

³⁾ Там-же, стор. 193—194.

сойми. Таким чином державний централізм уступав місце федералізови, Австро-Угорщина переімінювала ся на федерацію коронних країв.

Жовтневий диплом був головно ділом гр. Агенора Голуховського, міністра внутрішніх справ в тодішній кабінеті гр. Рехберга. Рівночасно з виданем сього диплому гр. А. Голуховський став іменованій міністром стану і дістав припоручене виготовити закони, які ввели би в жите реформи, обняті жовтневим дипломом. Таким чином Поляки були близькі до здійснення свого основного політичного змаганя: довести до такого устрою австрійської держави, в якому краї, що дістали ся Австрії з поділу Польщі, творили би як найбільше сцентралізовану цілість, яка була-б як найменше залежна від центра держави.

Одначе гр. А. Голуховському не довело ся довести своє діло до кінця. Наслідком опозиції Мадярів, які домагали ся державної окремішности для країв угорської корони, з одного боку і опозиції ліберальних Німців, які перше всего домагали ся здійснення конституційних свобод, з другого — він швидко упав і його місце заняв Шмерлінг.

Вертаючи до жовтневого диплому, треба вказати, що він при всій своїй федералістичній тенденції мав велику прогалину, якою міг вернути і справді вернув централізм. Ся прогалина містить ся в артикулі III. і лежить у противенстві між уступом першим і другим сього артикулу. Уступ перший постановляє, що „всі інші предмети законодавства, які не є обняті попередніми точками (т. є. артикулом II.), мають бути конституційно полагоджувані в краєвих соймах“, отже ставить виразно принцип краєвого законодавства для всіх справ, з виїмком вичислених в артикулі II. Але сей принцип дізнає обмеження в уступі другим, який, вилучивши з цілости держави краї угорської корони, для решти країв застерігає полагоджене в Державній Раді, при участі її членів з тих країв, також таких предметів законодавства, які не підлягають виключній компетенції цілої Державної Ради, т. є не є обняті артикулом II. і на основі першого уступу артикулу III. повинні-б належати до краєвих соймів, — опираючи се застережене на тім, що для тих країв „від довгого ряду літ відбувало ся спільне обговорюване і полагоджуване“ таких справ.

Таким чином артикул III. жовтневого диплому вимагав ще інтерпретаційного закона, який означав би, які справи в австрійській половині монархії належать до самостійного законодавства краєвих соймів (уступ перший), а які мають бути подагоджувані

спільно в Державній Раді при участі її членів з австрійської половини монархії (уступ другий). І від сеї інтерпретації залежало, чи основою державного життя має бути законодавство краєвих соймів, а Державній Раді (інтерпретація уступу другого) мають бути призначені тільки деякі, точно означені справи, признані спільними для країв австрійської половини монархії, чи навпаки принципом має тут бути законодавство Державної Ради, а краєві сойми дістануть тільки точно означений круг діяльності.

Сею прогалиною жовтневого диплому покористував ся Шмерлінг, щоб — як побачимо далі — інтерпретацією його в цісарським патенті з 26. лютого 1861 р. вернути до основ централізму.

Цісарський патент з 26. лютого 1861 р., званий коротко лютовим патентом, являєть ся, формально беручи, інтерпретацією жовтневого диплому. Постанови жовтневого диплому, — читаємо там, — „щоби бути переведеними в життя, потребують означеного порядку і форми виконання“¹⁾. Сю задачу мав власне сповнити лютовий патент, зложений з 7 артикулів, з яких 5 перших відносить ся до територіяльної організації держави.

І так артикул I. „затверджує залучений закон про репрезентацію держави і надає йому для цілости королівств і країв силу основного державного закону“²⁾.

Артикул II. говорить про краєві конституції країв угорської корони.

Артикул III. затверджує залучені краєві статuti і виборчі ординації і надає кождим з'окрема для даного краю силу основного закона“³⁾. Сей артикул відносить ся до королівств: Чехії, Дальматії, Галичини і Володимирії з князівствами Осьвенцімом і Затором і з великим князівством Краківським; архикнязівств: Австрії низше Анізи і Австрії висше Анізи; князівств: Країни, Буковини; маркграфства Моравії; князівства Горішного і Долішного Шлеска; маркграфства Істрії разом з укняженими графствами Горицією і Градискою і містом Трієстом з округом; і до краю Форарльбергу.

1) Там-же, стор. 219.

2) Там-же, стор. 219.

3) Там-же, стор. 220.

Артикул IV. надає нові краєві статути для князівств Сирії, Каринтії і Зальцбурга і для укняженого графства Тиролю, т. є. для тих країв, які дістали були краєві статути на основі патентів з 20. жовтня 1860 р.

В кінці артикул V. говорить про льомбардсько-венецьке королівство.

На основі лютового патенту організація держави представляєть ся так :

Основний закон про репрезентацію держави постановляє, що „до репрезентації держави є покликана Державна Рада“, яка „складаєть ся з палати панів і палати послів“ (§. 1.). Члени п а л а т и п а н і в належать до неї на основі уродження, дідичного покликання цісарем, займаних церковних достоїнств і досмертного іменованя цісарем (§§. 2—5.). П а л а т а п о с л і в складаєть ся з 343 членів, вибраних безпосередно краєвими соймами в числі, означенім для кожного краю, при чім одначе цісар застерігає собі право зарядити вибори „безпосередно областями, містами і корпораціями“ (§§. 6—7.).

Компетенцію Державної Ради означають §§. 10. і 11., які постановляють :

„§. 10. Круг діяльности цілої Державної Ради обнимає на основі артикулу II. дипльому з 20. жовтня 1860 р. всі предмети законодавства, які відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних усім королівствам і краям.

Такими є :

а) Всі справи, що відносять ся до способу, як також порядку військової служби ;

б) всі справи, що відносять ся до управильнення гроша, кредиту, монети і білетових банків, до мита і торгвлі, до основ почт, залізниць і телеграфів ;

с) всі справи державних фінансів взагалі; особливо прелімінарі державного господарства, провірене замкнень державних рахунків і результатів фінансового господарства, затягнене нових позичок, конверзія існуючих державних довгів, продаж, заміна, обтяжене нерухомого державного маєтку, підвисшене існуючих і заведене нових податків, оплат і належитостей.

Податки, оплати і належитости побираєть ся на основі існуючих законів, доки ті не будуть конституційним способом змінені.

Державні довги ставить ся під контролю Державної Ради.

„§. 11. Предмети законодавства, які є спільні всім королівствам і краям з виїмком країв угорської корони, належать на

основі артикулу III. дипльому з 20. жовтня 1860 р. до конституційного круга діяльності Державної Ради без покликання її членів з країв угорської корони.

До тої тіснійшої Державної Ради належать таким чином, з виїмком справ вичислених в §. 10., всі предмети законодавства, які не є виразно застережені краєвими статутами окремим, в тіснійшій Державній Раді заступленим краєвим соймам.

Те саме відносить ся також до предметів, застережених краєвим соймам, на випадок, коли даний сойм ставить внесене на спільне полагожденє.

При сумнівах що-до компетенції тіснійшої Державної Ради в спільних закондатних справах супроти компетенції окремого, в тіснійшій Державній Раді заступленого краєвого сойму рішає на внесене тіснійшої Державної Ради цісар¹⁾.

Наведені постанови ділять Державну Раду на цілу (*gesamter Reichsrat*) і тіснійшу (*engerer Reichsrat*). До цілої Державної Ради належить законодавство в справах спільних всім краям монархії; до тіснійшої Державної Ради — законодавство в справах спільних всім краям монархії з виїмком країв угорської корони.

Означаючи компетенцію Державної Ради, наведені постанови покликають ся на анальоґічні артикули жовтневого дипльому. Одначе в дійсности тільки §. 10. покриваєть ся з артикулом II. жовтневого дипльому; натомість §. 11., покликаючи ся фформально на артикул III. жовтневого дипльому, в дійсности являєть ся протилежністю його.

Пояснюючи артикул III. жовтневого дипльому, ми вказали на прогалину, яка містить ся в нім, оставляючи поле до довільної інтерпретації його. Названий артикул, піддаючи в першій уступі всі справи, невчислені в артикулі II., під компетенцію краєвих соймів, в другій уступі що-до країв австрійської половини держави застерігав деякі з тих справ, не означаючи їх близше, спільному полагоджуваню в Державній Раді при участі її членів з тих країв. Таким чином оба сі уступи вимагали інтерпретаційної постанови, які саме справи в краях австрійської половини держави належать до компетенції краєвих соймів, а які до компетенції Державної Ради.

Такою інтерпретаційною постановою є власне §. 11. основного закона про репрезентацію держави, наданого лютовим патентом. Та інтерпретуючи артикул III. жовтневого дипльому, він

¹⁾ Там-же, стор. 225—226.

в дійсности зносить його. Названий артикул в основу державного устрою ставив законодавство краєвих соймів, застерігаючи тільки полагоджуване деяких справ Державній Раді; тимчасом §. 11. в основу державного устрою ставить законодавство тіснійшої Державної Ради, передаючи краєвим соймам тільки деякі, краєвими статутами виразно означені справи.

Ось-так лютовий патент, формально виданий для введеня в жите постанов жовтневого дипльому, в дійсности повалив федералістичні основи того-ж дипльому і вернув до централістичних основ державної конституції з 4. марта 1849 р.

Як відомо, ся конституція в §. 35. вичисляла справи, признані за краєві, а в §. 36., в якім вичисляла справи, признані за державні, sub k) постановляла, що всі справи, які в дорозі конституції держави або державних законів не признано краєвими, треба вважати державними.

На сій конституції опер лютовий патент відношене між державним і краєвим законодавством. Виставивши в §. 11. основного закона про репрезентацію держави принцип, висловлений в §. 36. k) державної конституції з 4. марта 1849 р., лютовий патент держить ся взірця сеї конституції також при укладаню краєвих статутів для країв, які вичисляє в артикулі III. і IV., себто для країв австрійської половини монархії.

З огляду на се, що ті краєві статuti для всіх тих країв в головних основах однакові, ми розглянемо тільки один з них, а саме, краєвий статут для Галичини.

Під територіяльним оглядом сей статут відступає від основ краєвої конституції для Галичини з 29. вересня 1850 р. і установляє тільки один краєвий сойм, сповняючи таким чином польське домагане політичної єдности краю, — справа, над якою спинимо ся докладнійше на іншій місци.

Що-до компетенції краєвого сойму, то тут перше всего маємо §. 18.¹⁾, який означає, які справи признаєть ся краєвими. Отже сей параграф є дословним повторенем §. 35-ого державної конституції з 4. марта 1849 р., повтореного в §. 9. краєвої конституції для Галичини з 29. вересня 1850 р.

Далі до компетенції краєвого сойму відносить ся §. 19. краєвого статута з 26. лютого 1861 р., який постановляє:

„Краєвий сойм є покликаний

¹⁾ Statut krajowy i krajowa ordynacya wyborcza dla królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkiem księstwem Krakowskiem. Lwów 1911. (Урядове виданє). Стор. 7.

1. радити і ставити внесеня :

а) в справі оголошених державних законів і уряджень щодо їх особливого впливу на добро краю, а також

б) щоби видати такі загальні закони і завеста урядження, яких вимагають потреби і добро краю ;

2. предкладати пропозиції в усіх справах, в яких правительство засягає його ради¹⁾.

В кінці про податкове право краєвого сойму §. 22. постановляє :

„Краєвий сойм радить і ухвалює про доставлене засобів, потрібних йому для виконання його діяльності в справі краєвих цілий, краєвих маєтків, фондів і закладів, на скільки доходи з існуючого головного маєтку не вистають.

В тій ціли має він право накладати і побирати доплати до безпосередних цісарських податків аж до висоти 10%. Висші додатки до безпосередного податку або інші наложеня краєвих оплат вимагають цісарського дозволу²⁾.

З окрема згадаємо, що коли на основі Кромерижського проекту (§. 118.) краєвий сойм мав право звертати ся з відозвами до краєвих соймів інших країв держави, то краєвий статут з 26. лютого 1861 р. в §. 41. виразно постановляє, що „не вільно краєвому соймови зносити ся з репрезентацією жадного иншого коронного краю³⁾).

Так представляєть ся відношене між державним і краєвим законодавством на основі лютового патенту. Основою державного устрою являєть ся законодавство Державної Ради; натомисть законодавству краєвих соймів визначені виразні і при тім доволі вузкі межі. За те посередний вплив на державне законодавство мали краєві сойми через вибір членів палати послів.

Лютовий патент не вдоволив ані Малярів ані федералістів в австрійській половині держави. Перші домагали ся державної окремішности, другі — повороту до основ жовтневого дипльому. Наслідком сього ціла Державна Рада ніколи не зійшла ся, бо сойми країв угорської корони відмовили ся від вибору делегатів до неї, а тїсній шу, яку отворено 29. цвітня 1861 р., розривала внутрішна боротьба. Серед таких обставин Шмерлінг був примушений в кінці уступити (27. липня 1865 р.), і його місце

¹⁾ Там-же, стор. 8. ²⁾ Там-же, стор. 9.

³⁾ Там-же, стор. 13.

заяв гр. Белькреді, який порішив вернути до основ жовтневого диплому. В історії розвитку австрійської конституції наступає т. зв. епоха завішення („Sistierungsepoche“). Цісарський маніфест з 20. вересня 1865 р. завіщує основний закон про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р., щоб його разом з жовтневим дипломом предложити угорському і хорватському соймови, обіцяючи опісля, коли справа в тих двох соймах буде полагоджена, предложити її репрезентантам інших королівств і країв, так щоби організація держави була результатом загального порозуміння. Коли гр. Байст, покликаний по пруській війні на міністра заграничних справ, довів до кінця переговори з Мадярами, гр. Белькреді думав досягнути затверджене угоди з Угорщиною репрезентацією австрійської половини держави при помочи федералістів, роблячи їм уступки в напрямі розширення краєвої автономії. Одначе наслідком німецької ліберально-централістичної опозиції мусів уступити і його місце заняв 4. лютого 1867 р. гр. Байст. Угоду з Угорщиною заключила корона самостійно, а Державна Рада, яку скликано на 20. мая 1867 р. мала тільки прийняти її до відомости і заняти ся реформою організації австрійської половини держави, якої вимагали змінені відносини між Австрією і Угорщиною.

Сеї реформи dokonano „законом з 21. грудня 1867 р., яким змінено основний закон про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р.“, знаним під коротшою назвою основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

На основі сього закона Державна Рада заступає тільки край австрійської половини держави (отже з виключенем країв угорської корони, т. є. Угорщини, Хорватії і Славонії і Семигороду, а також без льомбардсько-венецького королівства, яке перестало належати до Австро-Угорщини), і тим самим відпадає її поділ на цілу і тїснійшу.

Далі підпало зміні — що нас тут головно интересує — означене компетенції Державної Ради і тим самим відношене між державним і краєвим законодавством. В тій справі §§. 11. і 12. постановляють:

§. 11. Круг діяльності Державної Ради обнимає всі справи, що відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всім королівствам і краям, заступленим в Державній Раді, на скільки ті наслідком угоди з краями угорської корони не мають бути полагоджувани спільно між ними і рештою країв монархії.

Таким чином до круга діяльності Державної Ради належать:

а) провірене і затверджене торговельних договорів і тих державних договорів, що обтяжають державу або її части, або зобов'язують окремих горожан, або потягають за собою зміну території королівств і країв, заступлених в Державній Раді;

б) всі справи, що відносять ся до способу, як також порядку і довготи військової служби, і з окрема річне дозволене на число рекрута і загальні постанови про підводи, заосмотрене і кватироване війська;

в) установлене преліминарів державного господарства і з окрема річне дозволене на податки, оплати і належитости; провірене замкнень державних рахунків і результатів фінансового господарства, уділене абсолюторії; зятягнене нових довгів, конверзія існуючих державних довгів, продаж, заміна і обтяжене нерухомого державного маєтку, законодавство про монополії і регалії і взагалі всі фінансові справи, спільні королівствам і краям в Державній Раді заступленим;

г) управильнене гроша, монети і банків білетових, мита і торговлі, як також телеграфів, почт, залізниць, мореплавства та інших державних комунікацій;

д) законодавство кредитове, привілеїв і промислове, з виїмком законодавства про пропінаційні права, далі законодавство про міру і вагу, про охорону марок і взірців;

е) лічниче законодавство, як також законодавство для охорони перед епідеміями і пошестями на худобу;

ж) законодавство про право державного горожанства і приналежности, про поліцію для чужинців і пашпорти, як також про спис населеня;

з) про віроісповідні відносини, про право товариств і зборів, про пресу й охорону умової власности;

и) установлене основ шкільництва для народних шкіл і гімназій, далі законодавство про університети;

к) законодавство карно-судове і поліційно-карне, як також цивільне, з виїмком законодавства про внутрішнє уряджене публичних книг і про такі предмети, які на основі краєвих статутів і сього закона належать до круга діяльности краєвих соймів, далі законодавство про право торговельне і векслева, про право морське, гірниче і ленне;

л) законодавство про основні риси організації судових і адміністраційних властей;

м) закони, які мають бути видані для переведеня основних державних законів про загальні права горожан, про державний

трибунал, про судейську, правительственну і езекутивну власть, і на які ті закони покликують ся ;

п) законодавство про ті предмети, що відносять ся до обов'язків і відносин окремих країв між собою ;

о) законодавство про форму поагодження справ, означених як спільні угодою з краями, приналежними до угорської корони.

„§. 12. Всі інші предмети законодавства, які в сїм законі не застережено виразно Державній Раді, належать до круга діяльності краєвих соймів королівств і країв, заступлених в Державній Раді, і будуть поагоджувані конституційно в тих соймах при їх участі.

Коли-б одначе котрийсь з краєвих соймів порішив, що сей чи инший оставлений йому предмет законодавства має бути обговорений або поагоджений у Державній Раді, то сей предмет переходить на сей раз і для даного краєвого сойму до круга діяльності Державної Ради¹⁾.

Як бачимо, наведені §§. 11. і 12. вертають що-до означення компетенції Державної Ради і краєвих соймів до основ жовтневого дипльому. §. 11. анальогічно до артикулу II. жовтневого дипльому означає виразно справи, спільні королівствам і краям, заступленим в Державній Раді, і тим самим зазначає точні границі компетенції Державної Ради ; §. 12. анальогічно до артикулу III. жовтневого дипльому всі інші справи з виїмком вчислених в §. 11. піддає законодатній компетенції краєвих соймів.

Одначе на думку автономістів сьому формальному поворотови до основ жовтневого дипльому не відповідає зміст §. 11-ого, а саме, компетенцію Державної Ради означено в нїм занадто широко, з кривою для краєвих соймів. Коли порівнаємо сей параграф з артикулом II. жовтневого дипльому і з §. 10. основного закона про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р., який, покликуючи ся на артикул II. жовтневого дипльому, означає компетенцію цілої Державної Ради, то побачимо, що постанови §. 11-ого закона з 21. грудня 1867 р. під а)—е) відповідають в загальних основах артикулови II. жовтневого дипльому і §. 10-ому закона з 26. лютого 1861 р. ; натомість для постанов тожж §. 11-ого закона з 21. грудня 1867 р. під ф)—о) нема анальогії в названих двох попередних законодатних актах.

Проти сих постанов — з виїмком хиба постанови під о) — звертала ся головно автономістична опозиція, вважаючи віддане

¹⁾ Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 359—362.

обнятих ними справ під компетенцію Державної Ради кривдою для автономії країв. І хоч в останній редакції §. 11-ого містяться деякі здобутки в користь краєвої автономії, то вони не вдоволили автономістів, і в Державній Раді ще кілька літ кипіла боротьба за розширене автономії країв, — про що буде мова далі.

Тепер погляньмо, як на основі закона з 21. грудня 1867 р. представляла ся автономія країв. Як знаємо, краєвий статут з 26. лютого 1861 р. означував для компетенції краєвих соймів докладні і при тім доволі вузкі границі: вона вичерпувала ся §. 18-им, до якого вже небогато додавали §§. 19. і 22. Тепер справа змінилася на стільки, що компетенція краєвих соймів оперлася не тільки на краєвих статутах з 26. лютого 1861 р., але також на §§. 11. і 12. основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. і обняла не тільки справи, вичислені в краєвм статуті, але також всі можливі справи, не застережені виразно §. 11-им закона з 21. грудня 1867 р. Державній Раді.

Не входячи в ближші подробиці, все таки вкажемо на найважніші точки розширення компетенції краєвих соймів завдяки §§. 11-ому і 12-ому закона з 21. грудня 1867 р. І так виразно розширено компетенцію краєвих соймів на законодавство про пропінацийні права (lit. e) і про внутрішнє уряджене публичних книг (lit. k), а також в загальній формі на карно-судове, політично-карне і цивільне законодавство про ті предмети, які на основі краєвих статутів і цитованого закона належать до круга діяльності краєвих соймів (lit. k). Далі коли краєвий статут признавав краєвим соймам компетенцію в громадських справах тільки в рамках загальних законів¹⁾, на основі цитованого закона належить до компетенції соймів ціле громадське законодавство з виїмком законодавства про право приналежности, бо тільки се останнє виразно

¹⁾ Таким загальним законом є державний громадський закон з 5. марта 1862 р., який обовязує й доси Сей закон ухвалила Державна Рада на основі компетенції, яку признавав їй §. 11. основного закона про репрезентацію держави з 26. лютого 1861 р. Характеристично, що сей закон засуджений на повільне завширанє. Державна Рада не може його ані знести ані змінити, бо ціле громадське законодавство, з виїмком про право приналежности, не належить від 1867 р. до неї, а краєві сойми не можуть його знести ані змінити, бо се закон державний. Отже в міру того, як окремі краєві сойми будуть нормувати громадські справи на основі своєї компетенції, окремі постанови того закона для окремих країв будуть тратити законну силу, аж доки він таким чином зовсім не завире.

застережене Державній Раді (lit. g). Так само на основі краєвого статута компетенція в шкільних справах прислужувала краєвому соймови тільки в рамках загальних законів, а тимчасом цитований закон застерігає Державній раді компетенцію установляти основи тільки що-до народних шкіл і гімназій, а також законодавство що-до університетів (lit. i), отже що-до всіх інших родів середніх шкіл, як школи реальні і промислові, а також що-до всіх інших родів висших шкіл, як прим. політехніка і т. п., оставляє компетенцію в цілості краєвим соймам.

Коли до сього додати, що на основі §. 12-ого цитованого закона під компетенцію краєвих соймів перейшли всі можливі справи з виїмком вичислених в §. 11-ім, на скільки вони очевидячки не „відносять ся до прав, обовязків і інтересів, спільних всім королівствам і краям, заступленим в Державній Раді“, — а область тих справ з розвитком суспільного життя і понять про задачі законодавства може зростати в безконечність, — то треба признати, що закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., в порівнянню з лютим патентом, приніс все таки поважне розширене автономії країв.

III.

Змаганя до розширення автономії країв в рр. 1868—73: Чеські фундаментальні артикули. — Польська резолюція галицького сойму.

Одначе те становище країв і краєвих соймів, яке їм надав основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., не вдоволило — як сказано — автономістів. До невдовелених належали передовсім Чехи і Поляки. Як одні, так і другі в краєвих соймах, а Поляки також через свою делегацію в Державній Раді, розпочинають кампанію в тім напрямі, щоби відносини країв чеської корони і Галичини до решти країв, заступлених у Державній Раді, оперти на фєдералістичній основі, яка признавала би названим краям державну окремішність. Ся боротьба тягла ся до 1873 р. і довела до того, що правительство рішило ся перевести виборчу реформу до Державної Ради в тім напрямі, щоби членів палати послів вибирали не краєві сойми, тільки безпосередно населене, і таким чином визволити ся в Державній Раді з-під залежності від автономічних делегацій краєвих соймів. Д. 10. марта 1873 р. палата послів, в неприсутности Чехів і при абстиненції Поляків, ухвалила проект виборчої реформи, а 2. цвітня 1873 р. сей проект дістав уже цісарську санкцію. Палата послів перестала бути делегацією краєвих соймів, а рівночасно впала справа ревізії конституції в напрямі розширення автономії країв.

Лютовий патент, заводячи розбуджені жовтневим дипломом надії автономістів, викликав серед них опозицію проти централістичної форми державного устрою. Ся опозиція проявила ся також серед Чехів. Чеський сойм зараз з початком своєї діяльності (10. цвітня 1861 р.) порішив просити монарха відбути коронацію на короля Чехії, що цісар справді соймовій депутації 14. цвітня 1861 р. обіцяв. Одначе обіцянки не сповнено і чеські послы не взяли участи в Державній Раді.

Коли по роках певности прийшло до упорядкованя держави на основні австро-угорського дуалізму, чеська опозиція вибухла з новою силою, домагаючи ся, слідами Угорщини, також признаня своїх історичних прав. Не будемо подавати історії сього руху, на стільки бурливого, що треба було аж стану облоги, щоб „укріпити льяольність“ чеського народу, — а займемо ся тільки тими правно-політичними актами, що остають з ним в звязку.

І так 22. серпня 1868 р. 81 чеських послів передали президії чеського краєвого сойму деклярацію з представленням історичних прав країв чеської корони¹⁾. В тій деклярації заявляють вони, що краї чеської корони творять окремий державний організм, злучений з іншими краями держави тільки особою монарха, а не якою-небудь реальною унією, що се правно-державне положенє країв чеської корони нарушено новим державним порядком, що чеські послы тому порядку не признають правної сили, та що „вирівнати всі ті конституційні заколоти, установити правне відношенє королівства Чехії до інших країв держави і до найвисшої династії на трівких і певних основах для добра краю й на користь династії можна тільки через угоду між найяснійшим королем і політично-історичною, на правильній і справедливій основі заступленою чеською нацією“²⁾.

Чеські домаганя, висловлені в сій деклярації, не остави без уваги. З початком 1871 р. прийшов до власти кабінет гр. Гогенварта, який мав перевести угоду з Чехами й Поляками. Д. 12. вересня того-ж року появил ся цісарський рескрипт (т. зв. „вересневий рескрипт“) до чеського краєвого сойму, в яким монарх заявляє: „ми признаємо радо права королівства і є готові

¹⁾ Аналогічну деклярацію зложили також чеські послы моравського краєвого сойму.

²⁾ Там-же, стор. 727.

відновити се признане королівською присягою¹⁾, взиває чеський сойм радити над угодою і „дати нам змогу без нарушеня прав наших королівств і країв закінчити конституційний спір“²⁾ і заповідає рівночасне предложене нової виборчої ординації і закона для охорони обох національностей краю.

Рівночасно міністерство предложило в чеськім краєвім соймі проєкт виборчої ординації і проєкт закона „в справі охорони рівного права німецької і чеської національності в королівстві Чехії“. Проєкт виборчої ординації (аналогічні проєкти внесло рівночасно правительство і в деяких інших краєвих соймах) мав на ціли зміни укладу партійно-політичних сил; проєкт закона про національності старав ся перевести в практиці повну національну рівноправність.

В звязку з сими двома проєктами соймова комісія виробила в порозуміню з міністерством проєкт угоди, т. зв. фундаментальні артикули.

У вступі фундаментальних артикулів чеський сойм заявляє, що рішив австро-угорську угоду „з свого боку признати важною і додатково приступити до неї і, щоби те своє приступлене висловити в законній формі та установити основи становища королівства Чехії до країв угорської корони і до решти королівств і країв, постановляє слідуочі фундаментальні артикули, які мають обовязувати як основний закон“³⁾.

Артикули I—VIII. „висловляють в законній формі приступлене до австро-угорської угоди“, значить, згідно з тою угодою постановляють про полагоджуване справ, спільних всім краям монархії.

Артикул IX. висловляє правно-державний принцип, що „всі справи, які відносять ся до королівства Чехії і не є означені як спільні всім королівствам і краям монархії, належать принципіально до законодавства чеського краєвого сойму зглядно до управи чеського краєвого правительства“⁴⁾.

Та в сїм принципі робить вилім артикул X., заявляючи: „Одначе з огляду на те, що крім справ, означених як спільні для цілої монархії, є також такі, яких спільне полагоджуване є вказане і бажане в інтересі монархії і навіть в інтересі королівств

1) Там-же, стор. 728.

2) Там-же, стор. 729.

3) Там-же, стор. 737.

4) Там-же, стор. 738.

і країв, та що зрештою також в прийнятій королівством Чехією угоді з королівством Угорщиною деякі предмети означено як такі, що мають бути полагоджувані не спільно, одначе по однаковим принципам, які мають бути від часу до часу установлені, то краєвий сойм признає потребу постарати ся о полагоджуване таких справ¹⁾.

Заки підемо далі, вважаємо за потрібне вказати, що — як се виходить з доси наведених артикулів — фундаментальні артикули в головній основі опирають ся на жовтвевім дипльомі. Артикули I—VIII. аналогічно до артикулу II. жовтневого дипльому означують справи спільні всім краям монархії, артикул IX. аналогічно до першого уступу артикулу III. жовтневого дипльому признає для всіх інших справ компетенцію чеського краєвого сойму, артикул X. аналогічно до другого уступу артикулу III. жовтневого дипльому виймає деякі справи з-під компетенції чеського краєвого сойму і признає що-до них потребу спільного полагоджування для всіх країв австрійської половини держави.

Сі справи означає артикул XI., а саме: „1. Комерційні справи, з окрема митове законодавство про право торговельне, морське і векслева, про міру, вагу і патенти винаходів, про охорону марок і взірців, про охорону умової власности, про білетові банки, доки їх в цілій монархії уряджувати-муть по однаковим законам. — 2. Законодавство про посередні оплати, які стоять в тіснім звязку з промисловою продукцією, далі про монополії, регалії і про стемплі та належитости...²⁾ — 3. Установлене монети і грошевої стопи. — 4. Зарядження в справі тих комунікаційних уряджень (зелізницї, почта, телеграфи, мореплавання), що-до яких репрезентаційна інституція, установлена для тих спільних справ, признає, що вони обнимають інтереси монархії або більше її країв, або які злучують більше краєвих територій... — 5. Установлене системи оборони, далі ті справи, що відносять ся до способу, як також порядку і довготи часу військової служби... — 6. В области фінансів: а) справи державних довгів...; б) нерухомий спільний державний масток, без нарушення прав власности або інших прав королівств і країв; в) прелімінар видатків на управу наведених в сім артикулї справ і покритє їх, як також складанє рахунків про се. — В кінці з важ-

¹⁾ Там-же стор. 738.

²⁾ Тут і далі точки означають пропущене постанов, які мають тільки значіне поясненя або спеціалізованя наведених головних постанов.

них причин також 7. законодавство про державне горожанство і про побут та часове поселене чужинців причисляєть ся до сих справ¹⁾.

Розгляньмо сей артикул XI. в відношеню до обовязуючого законодавства, себто до § 11-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., де вичислені справи, які належать до круга діяльности Державної Ради. Отже наведений артикул XI. обнимає всі справи, вичислені в §. 11. названого закона під буквами b)–e), з виїмком безпосередних податків (lit. c) і законодавства кредитового, банкового, про привілеї і промислового (lit. e) (чого він не зачисляє до спільних справ, як також деякі зі справ, вичислених в §. 11. названого закона під буквами g) (законодавство про право державного горожанства) і h) (законодавство про охорону умової власности). Значить, область спільних справ була би на основі фундаментальних артикулів значно вузша, отже законодатна компетенція чеського краєвого сойму значно ширша, ніж на основі обовязуючого законодавства.

Артикул XII. переносить законодатну компетенцію, яка при-слугує чеському краєвому соймови на основі артикулу IX., в справах, вичислених в артикулі XI., на „конгрес делегатів, яких мають вибрати краєві сойми“²⁾.

Артикул XIII. говорить про міністерство. яке має складати ся з „ресортових міністрів і з державних канцлерів, евентуально рівнорядних з ними краєвих міністрів“³⁾, між якими має бути також чеський державний канцлер.

Артикули XIV. і XV. говорять про участь королівства Чехії в покритю спільних видатків, обнятих артикулом XI. 7. c).

Артикул XVI. заявляє готовість королівства Чехії „заключити з иншими королівствами і краями угоду в справі приналежности, пашпортів. поліції що-до чужинців, спису населеня, взаїмности в виконуваню судейський присудів і признаваня академічних гідностей і свідоцтв публичних закладів, в кінці в справі законодавства про форму полагоджуваня спільних справ“⁴⁾.

Артикул XVII. уснановляє „для полагоджуваня означених справ, які менше надають ся до полагодження в окремих репре-

1) Там-же, стор. 738—740.

2) Там-же, стор. 740.

3) Там-же, стор. 740.

4) Там-же, стор. 742.

зентаційних інституціях, окрему незалежну корпорацію, сенат¹⁾. Сенат своїм складом нагадує комбінацію палати панів Державної Ради зі скріпленою Державною Радою, а саме: належали би сюди члени цісарського дому, церковні достойники і дідичні члени, а також в половині досмертні члени, іменовані з терна, предложеного краєвими соймами. Круг діяльності сенату відповідав би в частині кругови діяльності Державної Ради (справи обняті § 11-им lit. a) закону про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.), в частині — палати панів Державної Ради, в частині — державного трибуналу, в частині — дорадної інституції.

В кінці артикул XVIII. постановляє, що зміни в фундаментальних артикулах можуть наступити тільки за згодою чеського краєвого сойму.

Як бачимо, фундаментальні артикули мали за ціль зробити вилім у державнім устрою австрійської половини держави в користь державної окремішности країв чеської корони. На їх основі законодавство в усіх справах чеського королівства, з виїмком тих, які признано спільними для цілої монархії і обнято австро-угорською угодою, належало би до чеського краєвого сойму, який тільки деякі з тих справ, точно означені в артикулі XI., полагав би через своїх делегатів спільно з іншими краями австрійської половини держави на конгресі делегатів краєвих соймів. Як ми вже вказували, фундаментальні артикули здійснюють для країв чеської корони провідну ідею жовтневого дїпльому.

Всі три проєкти: виборчу ординацію, закон про національності і фундаментальні артикули чеська більшість сойму, після того, як німецька меншість з протестом опустила наради, прийняла 10. жовтня 1871 р. одноголосно.

До ухвал чеського краєвого сойму прилучив ся також сойм моравський; за те шлеский відмовив солідарности.

В адресі, якою предложено ті ухвали короні, говорить ся між іншим, що чеський краєвий сойм не вважає себе управненим до дефінітивного переведеня угоди. До сього повинен бути покликаний генеральний сойм Чехії, Моравії і Шлеска, отже всіх країв чеської корони, т. зв. коронаційний сойм, вибраний на основі нової виборчої ординації, яку в тій цілі повинна корона надати.

¹⁾ Там-же, стор. 142.

Одначе ухвали чеського краєвого сойму не дістали цісарської санкції, а кабінет гр. Гогенварта, який мав перевести угоду з Чехами, при кінці жовтня 1871 р. упав. Коли вже упадок кабінету гр. Гогенварта був порішений, появився до чеського сойму цісарський рескрипт з 20. жовтня 1871 р., який пригадує, що державний устрій з 1867 р. має для цілої держави обов'язуючу правну силу та що сповнення своїх бажань повинні Чехи шукати тільки на шляху спільної праці з представниками інших країв у Державній Раді.

Чеський красвий сойм сеї ради не послухав і не вибрав делегатів до Державної Ради. Та через півтора року заведено безпосередні вибори до Державної Ради. Вибрані на тих виборах чеські послы знов усунули ся від участі в нарадах Державної Ради і залишили абстиненцію аж в 1879 р.

Проти заведеня безпосередних виборів запротестували чеські послы деклярацією з 23. падолиста 1873 р., яка опирається головно на жовтневим дипльомі. Подібні деклярації складала опісля кожда нова чеська репрезентація, тай і доси чеські послы, вступаючи до нововибраної палати послів, складають свої правно-державні застереження.

Коли Чехи в боротьбі за своє державне право держали ся тактики бойкотованя Державної Ради, обмежуючи ся на акцію в красвім соймі, Поляки вели акцію в справі розширеня краєвої автономії Галичини всіми доступними їм способами: в красвім соймі, в Державній Раді, при помочи закулісових переговорів з правительственними і двірськими кругами і т. д., стараючи ся те, чого не можна було осягнути через розширене законних основ автономії краю в законодатній дорозі, здобувати іншими способами: при помочи окремих законів, цісарських рескриптів міністерських розпоряджень і т. д. Тут ми розглянемо тільки польські заходи о розширене законних основ автономії краю.

На сесії галицького сойму, яка відбула ся безпосередно після ухваленя основних законів з 21. грудня 1867 р., від 22. серпня до 10. жовтня 1868 р., пос. Смолька виступив з внесеном, щоби по приміру Чехів збойкотувати Державну Раду. Одначе се внесене впало. Серед більшости польських послів переважила думка, щоби через Державну Раду зажадати розширеня автономії краю анальоґічно до розмірів автономії королівства Хорватії і Слявонії в відношеню до державної цілости країв угорської корони.

Ся думка знайшла вислів в резолюції, ухваленій 24. вересня 1868 р. наслідком внесення пос. Зиблікевича, щоби сойм на основі § 19-ого краєвого статута¹⁾ висловив свою думку про основні закони з 21. грудня 1867 р. Ся резолюція звучить:

„Сойм королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським заявляє на основі §. 19-ого краєвого статута :

що утворений основними державними законами з 21. грудня 1867 р. устрій монархії, не даючи нашому краєви стільки законодавчої та адміністративної самостійности, скільки належить ся йому з огляду на його історично-політичну минувшість, окрему національність, ступінь цивілізації і простір, не відповідає ані бажанням ані умовам національного розвитку ані також дійсним потребам нашого краю; а довше існуване такого стану, викликаючи загальне невдоволенє, мусить погубно впливати на добро нашого краю і добро цілої держави.

Сойм королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським ставить на основі того самого § 19-ого краєвого статута отсе

Внесене:

Королівству Галичині і Володимирії з великим князівством Краківським буде признана національна самоуправа в розмірах відповідних його потребам і окремим відносинам. Передовсім:

1. Сойм рішати-ме виключно про спосіб вибору до Державної Ради.

2. Делегація сойму королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським брати-ме участь в діяльності Державної Ради тільки в справах спільних тому королівству з іншими частями монархії, заступленими в Державній Раді.

3. Слідуючі предмети, на стільки відносять ся до королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським, мають бути виняті з круга діяльності Державної Ради, означеного основним державним законом, і перейдуть по думці §. 12-ого того-ж закона до круга діяльності сойму того-ж королівства:

а) уряджене палат і органів торговельних;

¹⁾ На основі §. 19-ого краєвого статута „краєвий сойм є покликаний радити і ставити внесення в справі оголошених загальних законів і уряджень що-до їх особливого впливу на добро краю, а також щоби видати такі загальні закони і завести урядження, яких вимагають потреби і добро краю.

b) законодавство що-до закладів кредитових і забезпечення, банків і кас ощадности, з виїмком банків білетових;

c) законодавство про приналежність;

d) установлене основ навчання в народних школах і гімназіях і законодавство про університети;

e) законодавство в справах карного права і карної поліції; законодавство права цивільного і гірничого;

f) законодавство про основні риси організації судових і адміністративних властей;

g) закони, які мають бути видані для переведення основних державних законів про загальні права горожан, про судейську власть і про власть правительственну та виконуючу і які наведені в тих законах;

h) законодавство в справах, що відносять ся до обовязків і відносин нашого краю супроти інших¹⁾;

i) громадське законодавство без обмежень, які впливають з четвертого артикулу основного закона про загальні права горожан²⁾.

4. На покриття видатків адміністрації, судівництва, віроісповідань, просвіти, публичного безпеченства і красвої культури в королівстві Галичині і Володимирії з великим князівством Краківським буде виділена з фондів держави до розпорядимости сойму сума, відповідна дійсним потребам, і та сума що-до подробиць її ужитя буде вийнята з круга діяльности Державної Ради.

¹⁾ Пор. закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., § 11.: ad a) — lit. d), ad b) — lit. e, ad c) — lit. g), ad d) — lit. i), ad e) — lit. k), ad f) — lit. l), ad g) — lit. m), ad h) — lit. n).

²⁾ Артикул 4. основного закона про загальні права горожан держави з 21. грудня 1867 р. звучить:

„Свобода переселеня особи і маєтку внутрі державної території не підлягає ніяким обмеженням.

„Всім горожанам держави, що живуть в якійсь громаді і платять там податок від реальности, заробітку або доходу, належить ся активне і пасивне виборче право до громадської репрезентації на тих самих умовах, що приналежним до громади.

„Свобода еміграції обмежена зі сторони держави тільки обовязком військової служби.

„Еміграційні оплати можна побирати тільки на основі взаїмности“ (Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 367).

Резолюція має очевидно на думці другий уступ наведеного артикулу.

5. Краєві добра королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським, звані камеральні, будуть прилучені до красового фонду тогож королівства як власність краю.

6. Сільні жупи (копальні і варильні) в Королівстві Галичині і Володимирії з великим князівством Краківським не можна буде ані продати, ані замінити, ані обтяжити без дозволу сойму тогож королівства.

7. Королівство Галичина і Володимирія з великим князівством Краківським мати-ме в краю свій власний найвисший і касаційний суд.

8. Королівство Галичина і Володимирія з великим князівством Краківським одержить краєву управу, відповідальну перед соймом в справах внутрішньої адміністрації, просьвіти, публичного безпеченства, краєвої культури і справедливости, а також міністра в раді корони¹⁾“.

Коли порівнаємо сю польську резолюцію галицького краєвого сойму з §. 11-им основного закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., то побачимо, що по виділеню з того параграфу справ, які резолюція виймає з-під компетенції Державної Ради і передає компетенції галицького краєвого сойму, компетенція Державної Ради що-до Галичини остала би, загалом беручи, така сама, як що-до Чехії на основі фундаментальних артикулів. Поважну ріжницю між положенем чеського королівства на основі фундаментальних артикулів і положенем Галичини на основі резолюції знаходимо тільки в справі фінансів. Коли Галичина, вдоволяючи ся фінансовою відправою, була би залежна в своїй фінансовій політиці від Державної Ради, чеське королівство, застерігаючи собі компетенцію що-до безпосередних податків і взагалі ставлячи справу фінансів так, що доходами чеського королівства розпоряджає чеський краєвий сойм, який причиняєть ся до покриття видатків на спільні державні справи, запевняє собі фінансову самостійність. На сю обставину,

¹⁾ Пор. соймові стенографічні звіти з 1868 р., стор. 454—508. Резолюція передрукована м. ин. в отсих публікаціях: Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, стор. 749—751. — Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi 1859—1873, przez Michała Bobrzyńskiego, Władysława Leopolda Jaworskiego i Józefa Milewskiego, Warszawa 1905, стор. 150—153. — Dr. Stanisław Starzyński, Kodeks prawa politycznego czyli Austriackie ustawy konstytucyjne 1848—1903, We Lwowie 1903, стор. 1044—1046.

як побачимо низше, звернули увагу польські політичні писателі в оцінюванню резолюції.

Думки теперішніх польських політиків про резолюцію поділені. Так прим. Б о б ж и н ь с к и й каже, що „програма, означена так широко, розвільняла зовсім звязок, який лучив Галичину з державою, і творила великий вилім в конституції“¹⁾. Відповідає йому на се проф. С т а р ж и н ь с к и й, що „хоч признаємо, що „програма, означена так широко, творила великий вилім в конституції“, одначе не думаємо, щоб вона аж „зовсім розвільняла звязок, який лучив Галичину з державою“; адже звязок Хорватії і Славонії з Угорщиною, опертий на анальогічний підставі, якого примір впливав потягаючо, зовсім не довів до надмірного розвільнення звязку“²⁾.

„Найслабшою стороною резолюції — говорить далі проф. С т а р ж и н ь с к и й — є без сумніву відтяте Галичини від змоги користати з загально-державних жерел доходу і з державних інвестицій в тій висшій мірі, в якій користають краї, не взяті на павшаль, себто не поквітовані певного рода економічною відправою, а далі обнижене політичного впливу і значіня краю в державі через відтяте йому голосу в парламенті в справах, які його безпосередно не обходять“³⁾.

Подібно висловляється про четверту точку резолюції проф. Г л о м б і н ь с к и й в своїй відомій брошурі про фінансову самостійність Галичини, а також в своїм недавнім відчиті на сїю тему, виголошенім у Львові в марті 1912 р.

Та коли в сїй справі, виходячи зі становища автономії краю, можна польським політикам признати слушність, то домагане, щоби в тих справах, що-до яких Державна Рада не має ніякого впливу на Галичину, делегація галицького сойму через свою присутність в Державній Раді мала вплив на решту держави, не має ніякої оправданої основи.

По ухваленю резолюції польська делегація галицького краевого сойму в Державній Раді розпочала заходи за здійснене тої резолюції.

1) Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 20.

2) „Rozszerzenie autonomii“, статья в жовтневій і падолистовій книжці краківського журналу „Przegląd polski“ з 1910 р., — в жовтневій книжці стор. 80—81.

3) Там-же, стор. 80.

На найближшій сесії Державної Ради пос. Земляковський поставив 26. січня 1869 р. внесенє з зазивом до правительства, що би воно предложило резолюцію палаті послів до конституційного полагодження. І вже 30. січня 1869 р. відбуло ся перше читанє резолюції і відісланє її до конституційної комісії, яка, приступаючи до нарад над нею, перше всего установила, що краєві сойми як такі не мають права ставити безпосередно внесенє в Державній Раді та що правительство не має правного обовязку кожде внесенє краєвого сойму на основі §. 19-ого краєвого статута признавати за своє і вносити як правительственне предложєне.

В мериторичнім полагодженю справи комісія предложила палаті внесенє більшости і два внесенє меншости. Внесенє більшости вважає можливим признати галицькому краєвому соймови з цілої резолюції тільки компетенцію в справі урядження палат і органів торговельних і взиває палату, щоб та поручила конституційній комісії виробити проєкт реформи §. 11-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. в тім напрямі, щоб законодавство про внутрішнє урядженє палат і органів торговельних в Галичині належало в будучности до компетенції краєвого сойму. Перше внесенє меншости, предложєне таки референтом більшости (пос. Кайзером), прилучаючи ся до внесенє більшости, крім сього предкладає, що би правительство при сповнюваню правительственної і виконуючої власти в Галичині числило ся з окремішностями й особливими потребами краю, а також, що би палата зложила заяву, що з тими окремішностями й особливими потребами Галичини числити-меть ся при ухвалюваню окремих законів. Другє внесенє меншости, предложєне пос. Земляковским, домагаєть ся прийнятя резолюції в цілости.

Сей звіт комісії роздано в палаті 8. мая 1869 р. Одначе з приводу замкнення сесії справи дефінітивно не полагоджено¹⁾.

Польська більшість галицького краєвого сойму на найближшій соймовій сесії в адресі до корони з 5. падолиста 1869 р. поновила в цілости резолюцію, а пос. Грохольський поставив її як самостійне посольське внесенє на найближшій сесії Державної Ради, яка тягла ся від 11. грудня 1869 р. до 8. цьвітня 1870 р.

В комісії, якій передано се внесенє, почали ся торги. Централістичний кабінет Гаснера, який обняв правліне після уступленя гр. Тафе, наслідника Байста, опираючи ся на ліберальних

¹⁾ Див. Starzyński, Kodeks prawa politycznego, 1046—1047.

Німцях, готов був зробити Полякам деякі уступки, коли-б вони згодили ся на безпосередні вибори до Державної Ради, чим правительство хотіло зломити становище Чехів, а також дали запоруку, що галицький краєвий сойм вдоволить ся тими уступками та що настане повне успокоєне Галичини. Одначе польські послы заявили, що такої запоруки не можуть дати ані тепер ані в будучности¹⁾, а також не хотіли згодити ся на безпосередні вибори до Державної Ради.

Серед сих торгів член комісії пос. Рехбавер вніс самостійний законопроект розширення автономії Галичини, опертий в загальних основах на резолюції, одначе з відкиненням та модифікаціями деяких її домагань²⁾. Так прим. проект Рехбавера постановляв, що коли-б галицький сойм бойкотував Державну Раду, тоді та має право змінити обовязуючий для Галичини виборчий закон до Державної Ради; далі компетенцію галицького краєвого сойму розтягав не на всі справи, обняті резолюцією, а тільки на справи, вчислені в уступі 3. під буквами а), b), d), e) (тільки що-до поліційно-карного законодавства), f) і i).

Одначе більшість комісії не годила ся ані на резолюцію ані на проект Рехбавера і готова була згодити ся на розширене автономії Галичини тільки в отсих справах: а) уряджене торговельних палат; б) законодавство про каси ощадности; с) законодавство в карно-поліційних справах; d) організація політичної адміністрації, на скільки вона відносить до управи краєвих і поліційних справ; e) уряджене при найвисшійм трибуналі в Відни самостійного відділу для Галичини; f) установлене основ научання що-до народних шкіл і гімназій і законодавство що-до університетів, удержуваних краєм; g) продаване або обтяжуване сільних жуп тільки після вислухання сойму.

Та сі уступки правительство і ліберальна німецька більшість робили залежними від висше поданих умов. Коли-ж до згоди в сій справі не прийшло, більшість комісії приняла 28. марта 1870 р. внесене, в яким заявляє, що розширене автономії країв могло би наступити тільки при рівночаснім скріпленю центральної власти, яке можна осягнути тільки через відповідну ре-

¹⁾ Тут так і нагадуєть ся становище теперішних польських політиків супроти українських домагань, що, мовляв, Поляки перше всего мусять мати запоруку, що Українці вдоволять ся тим, що дістануть, і повехають дальшу боротьбу.

²⁾ Повний текст проекту Рехбавера див. *Kodeks prawa politycznego*, стр. 1049—1055

форму виборів до Державної Ради, отже перед тою реформою внесене Грохольського не є до прийняття і переходить ся над ним до денного порядку¹⁾.

Перед повну палату се внесене комісії знов не прийшло. Поляки, усунувши ся в комісії від голосованя, швидко опісля зложили мандати, потягаючи за собою й інших автономістів. Се довело до упадку кабінету Гаснера, якого місце заняв гр. Альфред Потоцкий, і до розв'язаня Державної Ради і краєвих соймів.

По нових виборах польська соймова більшість, відповідаючи на цісарський рескрипт до сойму з 15. серпня 1870 р., який в загальній формі заповідав здійснене „бажань краю“, в адресі до корони з 31. серпня 1870 р. знов поновила резолюцію.

Тимчасом кабінет гр. Потоцкого вів переговори з Чехами й Поляками і виготовив навіть правительственный проєкт розширення автономії Галичини. Одначе ся його акція не мала успіху, і він мусів зробити місце кабінетови гр. Гогенварта, який обняв правліне 4. лютого 1871 р., ставлячи собі за ціль довести до порозуміння з Чехами й Поляками.

Угодову акцію почав кабінет гр. Гогенварта від Поляків. Д. 11. цвітня 1871 р. Грохольського назначено міністром без теки, признаючи йому вплив на полагоджене галицьких справ, а 25. цвітня того-ж року правительство предложило Державній Раді вироблений за гр. Потоцкого проєкт розширення автономії Галичини.

Сей проєкт в справі виборів до Державної Ради санкціонував існуючий стан, т. є. вибір послів Державної Ради краєвим соймом з-поміж своїх членів (§. 1.), одначе не петріфікував того стану, як сього домагала ся резолюція, тільки застерігав державному законодавству право змін незалежно від волі галицького краєвого сойму (§§. 2. і 6.).

Далі розширяв він компетенцію галицького краєвого сойму (§. 3.) на отсі справи:

„а) законодавство про уряджене торговельних і промислових палат;

„b) в межах державного законодавства про торговельні справи і належитости: законодавство про кредитові й асекураційні заклади, про банки з виїмком банків білетових і про каси ошадности;

¹⁾ Див. Kodeks prawa politycznego, стор. 1048—1049.

„с) установлене основ навчання в народних школах і гімназіях, далі законодавство про університети в границях признаної на ту ціль Державною Радою дотації;

„d) поліційно-карне законодавство, на скільки воно відносить ся до переступлення заборон або наказів краєвих законів, в цілі переведення їх;

„e) законодавство про виконане й кошти шупасованя, без нарушеня законодавства, яке на основі §. 11. lit. n) основного державного закона про репрезентацію держави належить до круга діяльності Державної Ради;

„f) в справах приватно-правного законодавства: законодавство про опіки і курателі і про поступоване в опікунчих і курателярних справах, далі всі закони, потрібні до заложеня публичних книг, які мають бути уряджені на основі державного закона;

„g) законодавство про заведенє мирових суддів і судів для дрібних справ, про їх круг діяльності і про поступоване перед ними;

„h) законодавство про основні риси організації існуючих в краю політичних адміністраційних властей першої і другої інстанції в границях грошевих засобів, признаних на се Державною Радою в рівнім з іншими краями відношеню. — Коли-б одначе та організація не відповідала потребам держави, застерігаєть ся державному законодавству установлене в тій цілі власних органів з рівночасним відповідним зменшенем грошевих засобів, признаних краєви на покритє коштів політичної адміністрації“.

Значити треба, що проєкт при тім не відмовляв галицьким членам палати послів права участи в діяльності Державної Ради в справах, які що-до Галичини вилучено з круга діяльності Державної Ради, значить, в сім напрямі представляв ся для Поляків кориснійше, ніж сама резолюція.

В кінці признавав проєкт Галичині міністра в радї корони (§. 4.) і окремиий сенат при найвисшім судовім і касаційнім трибуналі в Відні (§. 5.)¹⁾.

Одначе в комісії проєкт зустрів ся з трудностями зі сторони німецьких лібералів, які годили ся на нього тільки під умовою, що Поляки згодять ся на заведенє безпосередних виборів до Державної Ради з решти країв держави та що парламентарна делегація галицького краєвого сойму не буде брати участи в Державній Раді в справах, які що-до Галичини не на-

¹⁾ Див. Kodeks prawa politycznego, стор. 1055—1057.

лежать до компетенції Державної Ради, тільки краєвого сойму. На се знов не годили ся не тільки Пдляки, але передовсім правительство, яке мало на увазі також аналогічні уступки для Чехів. На сім і застрягла справа в комісії.

Тимчасом гр. Гогенварт рішив ся ужити найрадикальнійшої тактики для осягнення своєї ціли. Розв'язав Державну Раду і 8 централістичних краєвих соймів і перевів нові вибори, по яких звернув усю свою увагу на угоду з Чехами. Результатом сеї акції були: вересневий рескрипт до чеського сойму і приняте чеським соймом нової виборчої ординації, закона про національності і фундаментальних артикулів. Одначе проти такої угоди з Чехами за протестувало спільне правительство (гр. Байст) і правительство угорське (гр. Андраші), і гр. Гогенварт 27. жовтня 1871 р. уступив, а з ним і польський міністер Грохольский. Д. 25. падолиста 1871 р. прийшов до влади централістичний кабінет гр. Аверсперга, який не ворожив автономістам сповнення їх надій.

Тимчасом галицький сойм в адресі до корони з 2. жовтня 1871 р. четвертий раз поновив резолюцію, а пос. Зиблікевич поставив її 29. грудня 1871 р. як внесенє в Державній Раді.

В нарадах над сим внесенєм, які сим разом тягли ся без кінця, комісія 13. червня 1872 р. знов ухвалила проєкт розширення автономії Галичини, одначе, беручи за основу вироблений гр. Потоцким правительственний проєкт гр. Гогенварта, значно погіршувала його.

І так проєкт¹⁾ забезпечував німецьким громадам уживанє німецької мови на правах мови краєвої; петріфікувzv німецьку мову як викладову в другій гімназії у Львові і в гімназії в Бродах; застерігав державному законодавству рішеня що-до важности свідоцтв галицьких наукових закладів, одначе признаючи галицькому краєвому соймови таке саме право в відношеню до свідоцтв наукових закладів решти держави; суму, яка мала бути признана Галичині на кошти просвїти і політичної адміністрації, опирав на фактичних податках з 1871 р., а ревізія сеї суми, яка мала відбувати ся що 5 років, мала опирати на зрості або зменшеню аналогічних видатків в решті держави і на відношеню доходу з безпосередних податків з Галичини до тако-го-ж доходу з решти держави, — що польські автономісти вважали некорисним; виключав галицьких послів від участі в нарадах Державної Ради над справами, які що-до Галичини вилу-

¹⁾ Див. *Kodeks prawa politycznego* стор. 1058—1062.

чено з круга діяльності Державної Ради; признаючи Галичині міністра, стилізував сю постанову так, що той міністер „буде взятий з осіб, приналежних до Галичини“, отже не давав запоруки, що міністер буде Поляк; в кінці ставив умову, що проєкт входить жите аж після прийняття його до краєвого статута Галичини, до чого — як пише Б о б ж и н ь с к и й — „була потрібна присутність трьох четвертих частий усіх членів сойму і згода двох третих частий присутних, а такою більшістю голосів польська більшість в соймі тоді супроти опозиції численних руських послів не розпоряджала“¹⁾.

При тім усім над цілою справою панувала справа безпосередних виборів. Було ясно, що розширене автономії Галичини Поляки дістануть тільки як заплату за поміч при заведеню безпосередних виборів, і то для цілої держави, отже не виключаючи й Галичини; коли-ж ся поміч покажеть ся непотрібною, тоді і справа розширення автономії Галичини стане безпредметною.

Серед таких обставин поновлене резолюції в пяте і запро-тестоване проти евентуальности заведеня безпосередних виборів в адресі галицького краєвого сойму до корони з 25. падолиста 1872 р. не мало ніякого реального значіння.

Правительсво, розв'язавши чеський сойм, в яким Чехи мали більшість, і осягнувши в Державній Раді більшість двох третин, потрібну для переведеня закона про безпосередні вибори, з поминенем Поляків, — перевело законопроєкт про безпосередні вибори, не оглядаючи ся на протести автономістів.

Щоби задобрити Поляків, зараз по санкціонованю закона про безпосередні вибори на необсажене по Грохольськім місце покликано 21. цвѣтня 1873 р. Земялковского. Зрештою Поляки від 1861 р. здобули за багато уступок, щоб могли заризикувати дальшу боротьбу проти корони і правительства. В нововибраній безпосередними виборами Державній Раді польські послы підчас дебати над адресою більшости устами пос. Дунаевского 18. падолиста 1873 р. заявили, що числячи ся з фактичними відносинами, візьмуть участь в працях Державної Ради, а на найближшій соймовій сесії внесене гр. Юрія Чарториского, щоби за-протестувати проти безпосередних виборів, 5. грудня 1873 р. відкинено без дискусії 73 голосами проти 54.

¹⁾ Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 29.

Польські політики погодили ся з дійсністю, особливо, що та дійсність віддавала їм в руки повне пановане над українським народом в Галичині.

„Конституційно-правні здобутки Поляків — пише проф. Бернацік — обмежили ся до того, що 17. цвітня 1871 р. іменовано з кругів польських послів „міністра без портфелю“ („міністра-земляка“). З того часу се раз-у-раз повторяло ся, одначе становище того міністра ніколи не було законно означене. Отже не є правильно говорити про „міністра для Галичини“; з конституційно-правного становища є він тільки „міністром без портфелю“, а також з конституційно-правного становища не існує ніяка конечність іменування такого міністра“¹⁾.

IV.

Справа розширення автономії країв в звязку з реформою виборчої ординації до Державної Ради в рр. 1905—1907. — Галицький краєвий закон з 23. цвітня 1909 р.

Таким чином 5-літня кампанія Поляків і Чехів за розширене краєвої автономії, а властиво за здійснене польського і чеського державного права, скінчила ся невдачею. Законні основи краєвої автономії остали для всіх країв австрійської половини держави однакові, т. є. такі, які вирости з конституційних реформ 1860—1867 р. Краєві статuti з 26. лютого 1861 р., які точно і виразно означали круг діяльності краєвих соймів, і основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., який в части (в §. 11.) точно і виразно виймав деякі справи з-під компетенції Державної Ради і відступав їх компетенції краєвих соймів, а в части (в §. 12.) загально постановляв, що всі справи, які не причислено виразно (в §. 11.) до круга діяльності Державної Ради, належать до компетенції краєвих соймів, — сі два законодавні акти стають основою, на якій всі краї будують своє автономічне жите. Заходи о конституційне розширене сих основ на довгі літа припинили ся, і вони відживають аж в рр. 1905—1907., в звязку з заходами о реформу виборчої ординації до Державної Ради на основі загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права.

¹⁾ Die österreichischen Verfassungsgesetze, стр. 757.

Перед в сих заходах веде польське коло, яке підпирають чеські і німецькі консерватисти; головним речником польського кола виступає др. Станислав Старжинський, професор політичного права у львівським університеті.

Польське коло — як поясняє Старжинський — „виходило з справедливого заложення, що від парламенту, вибраного чотириох-членним голосованєм, треба бояти ся централістичних змагань, бажаня загорнути все в своє володінє, а рівночасно змагань полагоджувати ті здобуті для себе нові області справ в дуї неприхильнім всякій краєвій і національній окремішности, отже нашим краєвим і національним інтересам“¹⁾. В перекладі на звичайну мову се значить, що польські консервативні політики, стоячи перед конечністю демократизації Державної Ради, порішили укріпити скільки змога своє панованє в галицьким краєвим соймі. Отже годячи ся на демократичну виборчу реформу до Державної Ради, в заплату за сю згоду зажадали — побіч признаня політичної переваги Полякам над Українцями в новій виборчій ординації до Державної Ради — також розширеня краєвої автономії, щоб захистити своє панованє в Галичині перед небажаним впливом демократичного центрального парламенту.

З початку речник польського кола поставив був справу розширеня автономії краю дуже широко: „а) що-до шкільних справ, б) в області язикових справ, в) на полі краєвої культури, д) в області краєвих фінансів через розширене фінансової самостійности краю, е) що-до права видавати приписи про урядженє державних адміністраційних властей“²⁾. Одначе підчас торгів в комісії для виборчої реформи, в її субкомітеті і поза кулісами з партіями і правительством польське коло зредукувало сю свою програму розширеня автономії краю до справ під в) і е), які — як каже Старжинський — „властиво були вже тільки автономічною інтерпретацією існуючого стану і могли бути переведені навіть без порушуваня §. 11-ого (закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.), а вимагали тільки певного розширеня §. 12-ого“³⁾. І в сих розмірах заходи польського кола увінчали ся успіхом. Державна Рада приняла пропонованє Старжинським розширенє §. 12-ого закона про репрезентацію дер-

1) „Rozszerzenie autonomii“, — в падолистовій книжці стор. 215—216.

2) Там-же, стор. 217.

3) Там-же, стор. 219.

жави з 21. грудня 1867 р., а також його резолюцію з означенем справ, які підходять під понятє краєвої культури і як такі належать до компетенції краєвого сойму.

Таким чином в законі з 26. січня 1907 р. (В. д. з., ч. 15.), який змінє деякі постанови закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р., артикул III. розширяє §. 12. того-ж закона, вставляючи в нього два нові уступи.

§. 12. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. зложений, як відомо, з двох уступів, з яких перший звучить :

„ Всі інші предмети законодавства, які в сїм законі не застережено виразно Державній Раді, належать до круга діяльности краєвих соймів королівств і країв, заступлених в Державній Раді і будуть полагоджувані конституційно в тих краєвих соймах при їх участи“.

По сїм першім уступі закон з 26. січня 1907 р. вставляє два нові уступи, а саме :

1) „В справах, які наслідком того належать на основі краєвих статутів і сього основного закона до круга діяльности краєвого законодавства, може краєве законодавство видавати потрібні для управильнення тих справ постанови в области карно-судового і поліційно-карного законодавства, а також в области законодавства цивільного“.

2) „До круга діяльности краєвого законодавства належать також такі зарядження про організацію державних адміністраційних властей, яких умовою є компетенція краєвого законодавства до організації автономічних адміністраційних властей і які порушають ся в межах основ, застережених на основі §. 11-ого lit. 1) сього закона для державного законодавства“.

Дотеперішний другий уступ §. 12-ого, що став тепер уступом четвертим, остав, як і уступ перший, без зміни. Він звучить:

„Коли-б одначе котрийсь з краєвих соймів порішив, що сей чи инший оставлений йому предмет законодавства має бути обговорюваний або полагоджений в Державній Раді, то сей предмет переходить на сей раз і для даного сойму до круга діяльности Державної Ради“.

Пригляньмо ся наведеним двом новим уступам §. 12-ого докладнійше.

Отже перший з них є справді тільки „автономічною інтерпретацією існуючого стану“, позитивним установленем того, що §. 11. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

постановляє в негативній формі. Сей параграф під буквою к) постановляє, що до круга діяльності Державної Ради належить „законодавство карно-судове і поліційно-карне, як також цивільно-правне, з виключенням законодавства про внутрішнє уряджене публичних книг і про такі предмети, які на основі краєвих статутів і сього закона належать до круга діяльності краєвих соймів“. Значить, законодавство карно-судове і карно-поліційне, як також цивільно-правне про такі предмети, які на основі краєвих статутів і закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. належать до круга діяльності краєвих соймів, §. 11 к) того-ж закона виключає з круга діяльності Державної Ради і тим самим віддає під компетенцію краєвих соймів. Се власне й установляє в позитивній формі перший з двох нових уступів, вставлених до дотеперішного §. 12-ого закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.

Важнійше значіне для розширення краєвої автономії має другий уступ. Його провідна думка, — що з компетенції краєвого законодавства до організації автономних адміністраційних властей впливає компетенція того-ж законодавства до видавання заряджень про організацію державних адміністраційних властей — під умовою, що ті зарядження не нарушати-муть компетенції Державної Ради, якій на основі §. 11. lit. l) закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р. прислугує „законодавство про основні риси організації судових і адміністраційних властей“.

Отже „основні риси організації адміністраційних властей“ як належали так і належать до компетенції Державної Ради, і тут артикул III. закона з 26. січня 1907 р. нічого не змінє. Але коли перед тим усе в сій області, що лежало поза основними рисами, належало до управнень виконуючої власти, то на основі артикулу III. закона з 26. січня 1907 р. сї управнення езекутивної власти обмежені в користь краєвого законодавства. Значить, тут наступило дійсне розширене краєвої автономії — коштом управнень виконуючої власти.

Практичне значіне сього розширення краєвої автономії полягає ось в чім: Як се зазначив один з оборонців внесеня Старжинського, справознавець комісії виборчої реформи пос. Грабмайр, автономічні і державні адміністраційні органи так звязані з собою і що-до форми устрою і що-до способу та круга діяльності, що реформа одної категорії дуже часто впливає посередно

на другу категорію. За примір сього можуть послужити хоч-би староства і повітові ради в Галичині. І при реформі староств могло би показати ся потрібним прим. инакше розграничене круга діяльности староств і повітових рад. На той випадок другий уступ, вставлений до §. 12-ого закона про репрезентацію держави з 26. грудня 1867 р., застерігає власне рішаючий голос краєвому законодавству.

Додамо, що сим розширенем краєвої автономії осягнено часть того, чого домагала ся польська резолюція галицького краєвого сойму, в якій знаходимо домагане, щоби ціле законодавство про основні риси організації судових і адміністраційних властей в Галичині признати краєвому соймови, і що признавав галицькому краєвому соймови проект гр. Гогенварта з 1871 р. і аналогічна ухвала парляментарної комісії з 1872 р., де відступаєть ся галицькому краєвому соймови законодавство про основні риси організації існуючих в краю політичних адміністраційних властей першої і другої інстанції. Ріжниця тільки в тім, що з одного боку краєве законодавство дістало тепер значно менші управнєня, бо тільки в области поза основними рисами організації адміністраційних властей, приналежними й на далі до круга діяльности Державної Ради, а за те з другого. боку ті управнєня дістали краєві сойми всіх країв, заступлених в Державній Раді.

Крім сього Державна Рада, як сказано, приняла також резолюцію Старжиньського з означенем справ, які підходять під понятє краєвої культури. Причина внесеня сеї резолюції така: Краєвий статут в §. 18. постановляє, що „за краєві справи признаєть ся всі зарядженя в справі краєвої культури“. Одначе що належить розуміти під краєвою культурою, сього краєвий статут не каже, і на сїм полі доходило часто до непорозумінь і конфліктів між краєвими соймами і центральним правительством. Отже резолюція Старжиньського взиває правительство, щоби воно при рішаню, чи якесь законодатне заряджене має вважати ся справою краєвої культури і наслідком того належати до компетенції краєвого сойму, держало ся означених в резолюції норм.

Одначе польська більшість галицького сойму, маючи на увазі, що по-перше резолюція не має для правительства такої обовязуючої сили, як закон, а по-друге Державна Рада могла би позбавити її значіня ухваленем иншої норми в тій самій справі, не вдоволила ся унормованем понятя краєвої культури при помочи парляментарної резолюції Старжиньського і поспішила

ся надати тій резолюції силу краєвого закону, який може бути змінений тільки іншим краєвим законом.

Се зроблено таким способом, що полагоджуючи внесенє, яке поставив посол Сала (звідси назва сього закона : „lex Sala“), вставлено резолюцію Старжиньского в краєвий статут як §. 18. а) краєвого статута. Сей параграф на основі краєвого закона з 23. цвітня 1909 р. (В. кр. з., ч. 42.) звучить :

„Справами краєвої культури признаєть ся всі справи, яких предметом є рільна або лісна продукція, а також оброблюване й уживанє назначених для неї просторів краю, а саме : лісництво, ловецтво, риболовля, плеканє худоби, охорона піль, зарядженя в цілі нищення рільних і лісних шкідників, уживанє вод, відводженє їх і охорона перед ними, меліорації, забудованє гірських потоків, регуляція і викуп права уживаня лісів і пасовиск. Належать далі до справ краєвої культури всякі справи аграрного устрою, з окрема : приписи про вільну подільність ґрунтів або її обмеженє, про рентові оселі, особливі приписи про поділенє спадків для селянських посіlostий і приписи про аграрні операції, як також участь в урядженю рільничого кредиту, участь в організації професій рільничої і лісної, а також в урядженю відносин робітників і челяди в рільництві і лісництві“.

Таким чином в звязку з демократичною реформою виборчої ординації до Державної Ради наступило розширенє краєвої автономії через артикул III. закона з 26. січня 1907 р. і резолюцію Старжиньского для всіх країв, а для Галичини крім того через включенє резолюції Старжиньского до краєвого статута на основі краєвого закона з 23. цвітня 1909 р.

V.

Справа розширення краєвої автономії Галичини в звязку з справою реформи виборчої ординації до галицького сойму.

Акцію о розширенє краєвої автономії, яку розпочало польське коло в Державній Раді в звязку з демократичною реформою виборчої ординації до Державної Ради, веде далі польська більшість галицького сойму в звязку з справою соймової виборчої реформи. Як там причиною тої акції було змаганє захистити польське панованє в Галичині перед небажаним впливом демократичного центрального парламента, так тут ходить о те,

щоб захистити те пановане перед збільшеним заступництвом українського народу.

Висловом сих польських змагань до розширення краєвої автономії Галичини являється проект реформи краєвого статута, вироблений знов Старжиньським, як референтом соймової комісії виборчої реформи.

В своїм проекті Старжиньський поставив собі двояку задачу: 1) означити точно теперішну компетенцію галицького краєвого сойму, т. є. зібрати разом і скодифікувати в краєвім статуті всі законні постанови, на яких опирається теперішня компетенція галицького краєвого сойму; 2) розширити компетенцію галицького краєвого сойму на справи, на які вона доси не розтягала ся.

Законними основами теперішної компетенції галицького краєвого сойму являються ся: 1) краєвий статут з 26. лютого 1861 р., головно-ж §. 18. статута, де означені краєві справи; 2) основний закон про репрезентацію держави з 21. грудня 1861 р., який всі справи, незастережені в §. 11. для круга діяльності Державної Ради, признає краєвому законодавству, з окрема-ж ціле законодавство в громадських справах, не згадуючи про нього в §. 11. між справами, застереженими для круга діяльності Державної Ради; 3) артикул III. закона з 26. січня 1907 р., який розширяє §. 12. закона про репрезентацію держави з 21. грудня 1867 р.; 4) краєвий закон з 23. цвітня 1909 р., який парламентарну резолюцію Старжиньського про справи краєвої культури включає як §. 18. а) до краєвого статута. Всі ці законні основи збирає разом і кодифікує Старжиньський в своїм проекті як §. 18. краєвого статута.

Для ліпшого перегляду подаємо побіч себе §§. 18. і 18. а) теперішного краєвого статута і §. 18. проекту Старжиньського:

Теперішний краєвий статут :	Проект Старжиньського ¹⁾ :
§. 18.	§. 18.
За краєві справи признаєть ся :	За краєві справи признаєть ся :
I. Всі зарядження в справі :	I. Всі зарядження і законодавство в справі краєвої культури, при чім за справи краєвої культури признають ся — і т. д. див. §. 18. а) теперішного краєвого статута.
1. краєвої культури ;	

¹⁾ Наводимо в тексті, надрукованого для ужитку соймових послів, стор. 4—5.

2. публичних будівель, ведених коштом краю ;

3. добродійних закладів, заосмотрених з краєвих засобів ;

4. бюджету і складання краєвих рахунків, як

а) що-до краєвих доходів з управи приналежного до краю маєтку, з податків на краєві цілі і з ужиття краєвого кредиту, так і

б) що-до звичайних і надзвичайних краєвих видатків.

II. Близші розпорядження в межах загальних законів що-до

1. громадських справ ;

2. церковних і шкільних справ;

3. давання підвод і заосмотрювання в поживу та кватирювання війська ; в кінці

II. Всі зарядження і законодавство в справі

1. публичних будівель, яких кошти покриваєть ся з краєвих фондів,

2. добродійних закладів, заосмотрених з краєвих фондів,

3. прелімінаря і краєвих рахункових замкнень, як

а) що до краєвих доходів з управи краєвого маєтку, з оподаткованя на краєві цілі і користаня з кредиту краю, так і

б) що-до звичайних і надзвичайних краєвих видатків.

III. Ціле громадське законодавство разом з законодавством про громади висшого ряду, громадські союзи і повітову самоуправу, а також видаване в сій справі близших заряджень в границях існуючих законів ; подрібні законодатні постанови в межах державних законів що-до справ шкільних, церковних, давання підвод і заосмотрювання в поживу та кватирювання війська, а також видаване близших заряджень в сій справі на основі існуючих законів.

IV. Законодавство в тих справах, які не відносять ся до прав, обовязків та інтересів, спільних всім королівствам і краям, заступленим в Державній Раді, і що-до яких не наступило виразне застережене

III. розпорядження в інших справах, що відносять ся до добра краю і його потреб, які окремими постановами передано краєвій репрезентації.

§. 18. а)

Справами краєвої культури признаєть ся — і т. д. див. попередній розділ.

Так представляєть ся означене краєвих справ, приналежних до круга діяльності краєвого сойму, в проєкті Старжиньського. На скільки знаємо, се означене мав намісник Бобжинський на увазі підчас польско-українських переговорів в справі соймової виборчої реформи, предкладаючи в своїм посередничім проєкті, щоби „в краєвім статуті була точно означена теперішня компетенція сойму в тій стилізації, на яку згодить ся правительство“¹⁾.

Хоч проєкт Старжиньського в §. 18. фактично не розширює компетенції краєвого сойму, тільки означає його теперішню компетенцію, одначе се означене має для краєвої автономії конституційно-правне значінє. Теперішня компетенція краєвого сойму опираєть ся тільки в части на краєвім статуті, — в части-ж на державних законах, які можуть бути змінені Державною Радою незалежно від волі галицького краєвого сойму. Коли-ж проєкт Старжиньського став би краєвим законом, тоді означена в §. 18. проєкту компетенція галицькому сойму могла-б бути змінена тільки краєвим законом, отже була-б незалежна від Державної Ради.

їх в §. 11. основного закона з 21. грудня 1867 р., В. д. з. ч. 141., для державного законодавства, а також в справах, що-до яких наступило навіть виразне стверджене соймової компетенції в §. 12. названого основного закона в тексті, наданім йому законом з 26. січня 1907 р., В. д. з. ч. 15.

V. Зарядження в інших справах, що відносять ся до добробуту, інтересів або потреб краю, які будуть передані краєвій репрезентації спеціальними зарядженнями.

¹⁾ „Gazeta lwowska“, ч. 27. з 4. лютого 1912 р.

Крім одноцільного скодифікованя теперішньої компетенції галицького сойму проект Старжинського також розширює її на справи, на які вона доси не розтягала ся.

І так коли на основі теперішнього краєвого статута (§. 22.) податкове право сойму обнимає тільки „накладанє і побиранє доплат до безпосередних цісарських податків до висоти 10%, висші-ж доплати до безпосередного податку або інші накладаня краєвих оплат вимагають цісарського дозволу“, — то проект Старжинського розширяє сю постанову §. 22-ого ось як: „Сойм має право накладати й побирати додатки до безпосередних державних податків до висоти 10% самостійно, а висше 10% за цісарським затвердженєм; має також право в дорозі краєвого законодавства заводити і побирати самостійні краєві оплати, інші краєві додатки і в кінці такі краєві податки, яких заведенє не нарушало би компетенції Державної Ради“¹⁾.

Ся постанова, як бачимо, містить в собі фактичне розширене компетенції краєвого сойму в області краєвих фінансів в напрямі фінансової самостійности краю, — змаганє, яке зазначив Старжинський як речник польського кола в Державній Раді під час заходів о розширене краєвої автономії в звязку з демократичною виборчою реформою до Державної Ради.

Фактичне розширене краєвої автономії містить також проект Старжинського в §. 45., який мав би заступити §. 43. теперішнього статута. Коли теперішний краєвий статут в §. 43. признає Краєвому Виділови право „видавати оголошеня тільки в переданих йому адміністраційних справах“, — то проект Старжинського в §. 45. постановляє: „Краєвий Виділ може видавати розпорядженя і оголошеня, узасаднені в краєвм законодавстві й остаючі в його границях, а не входячі в колізію з загальним державним законодавством і компетентно виданими розпорядженнями державних властей“²⁾.

Таким чином проект Старжинського кодифікує всі дотеперішні здобутки краєвої автономії, а також розширяє її в напрямі фінансової самостійности краю і виконуючих управнень Краєвого Виділу.

¹⁾ З цитованого висше друкованого тексту, стор. 6.

²⁾ Там-же, стор. 11.

VI.

Кравва автономія і правно-політичне положенє українського народу.

Представивши історичний розвиток і теперішній стан автономії країв в австрійській конституції, спинимо ся тепер що-до Галичини на питаню, яке ми поставили вже у вступі: Чи ті складові части австрійської держави, які австрійська конституція признає окремими індивідуальностями, справді творять органічні індивідуальности, себто чи територіяльні основи автономії складових частий австрійської держави правильні?

Відповідаючи на се питанє негативно, мали ми на увазі ті „королівства і краї“, які, подібно до австро-угорської монархії, повстали протягом віків з ріжних індивідуальностей, творячи таким чином організми, тільки штучно зліплені в одну цілість. Як в цілій австро-угорській монархії, так і в тих „королівствах і краях“ проявляють ся централістичні і децентралістичні змаганя. Речниками перших являють ся нації пануючі, речниками других — поневолені. При тім в розвитку конституційного житя в австро-угорській монархії нації, які в окремих „королівствах і краях“ являють ся речниками як найдалі йдучого централізму, рівночасно домагають ся як найдалі йдучої децентралізації в державі, щоб таким чином мати у себе дома як найбільше свободи в своїх централістичних змаганях. Навпаки нації поневолені часто стають по стороні державного централізму, сподіваючи ся при його помочи ослабити силу централістичних змагань тих націй, які безпосередно панують над ними.

До таких „королівств і країв“ належить також Галичина, з якої Австрія утворила окрему провінцію хіба на тій основі, що дістала її з поділу польської держави, бо з історичного, етнографічного й політичного погляду Галичину годі вважати органічною індивідуальністю. З історичного погляду менша (західна) часть Галичини належить до корінних земель польської держави, — більша (східна), від якої носить назву ціла провінція, була завойована польською державою по упадку галицько-володимирського князівства; з етнографічного — західна часть є польська, східна — українська; з політичного — між Поляками й Українцями від віків ведеть ся боротьба, в якій Полякам ходить о панованє над українським народом, Українцям — о визволенє з-під польського панованя. До того додаймо, що навіть в польській державі галицько-володимирські землі весь час творили

окрему цілість під назвою „Руських земель“ (Ziemie ruskie) чи докладнійше „Руського воєводства“ (Województwo ruskie), а побачимо, що за політичною єдністю земель, які Австрія дістала з поділу Польщі, до того на основі ріжних правно-державних титулів, не промовляла ніяка річева причина, — хиба формальний адміністраційний принцип, щоб те, що набуто при одній нагоді, творило одну аміністраційну цілість, принцип, який коли й мав би яку рацію істнованя в абсолютичній державі, то мусів би її втратити з заведенем конституції.

І справді з проголошенем конституції в Галичині зразу вибухають дві протилежні національно-політичні тенденції. Поляки старають ся використати конституційні свободи в тім напрямі, щоб на території, яка дістала ся Австрії з поділу Польщі, в як найширших межах здійснити польське державне право, себто з одної сторони вибороти тій території як найбільшу незалежність від центра держави, з другої-ж утворити з неї як найбільше сцентралізований державний організм, який оставав би всеціло під польським панованем і був продовженем державного житя польської Річи посполитої. Проти сеї тенденції польського державного централізму виступають політичні змаганя українського народу, щоб визволити ся з-під польського панованя і творити серед автономних країв австрійської держави окрему українську провінцію. „Головна Руська Рада“ шле меморіял за меморіялом, домагаючи ся поділу Галичини, на що Поляки відповідають протиакцією. Справа поділу Галичини підносить ся на славянськім конгресі в Празі, в конституційній комісії кромержського Державного Союму, обмірковуєть ся в правительственных сферах, які ще перед проголошенем конституції, в рр. 1846—47., з власної ініціативи були рішили ся на поділ Галичини. В проектах державних конституцій перемагає, правда, ідея польського державного централізму, одначе й українські змаганя не остають без уваги. Кромержський проєкт ділить Галичину на на 10 округів, яких означене має бути переведене з можливо найбільшим узглядненем національності. Ще далі йде заповіджена в державній конституції з 4. марта 1849 р. краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., яка, зберігаючи єдність краю, ділить його рівночасно на три рівнорядні автономні області: польську, польсько-українську й українську.

Та поворот до абсолютизму обернув у ніщо сі конституційні здобутки українського народу. Тимчасом десятиліте абсолютистичної реакції так скріпило польське становище в державі,

що поворот до конституціоналізму приніс з собою повну перемогу польського державного централізму.

Коли Шмерлінг, який по упадку гр. Агенора Голуховського дістав місію переведення конституційних реформ, заповіджених в жовтневім дипломі, в обіжнику, виданім до намісників, заявив готовість приймати обяви публичної опінії, тоді, — як оповідає Б о б ж и н ь с к и й — „ідучи за тою ініціативою, зібрала ся 31. грудня 1860 р. в Кракові громада поважніших горожан Галичини, ухвалила меморіал, який формував політичні домагання, і вибрала депутацію, яка мала його вручити міністрою. Меморіал, відкликаючи ся до того, що Поляки, злучені з Українцями, творять історично-політичну національну індивідуальність, домагав ся для Галичини, поділеної тоді на два адміністраційні округи, одного краєвого сойму з законодавною властю в справах народности, звичаю, обичаю, просвіти, публичного маєтку і краєвих інститутів, далі обсаджувая урядів земляками, в кінці краєвої мови також у внутрішнім урядованю властей і в публичнім вихованю, з признанем українській мові прав, відповідних її уздібненю. Той меморіал предложила депутація міністрою 4. січня 1861 р.“¹⁾. І краєвий статут з 26. лютого 1861 р. — як з признанем зазначає далі Б о б ж и н ь с к и й — „сповнив бажанє, виявлене в меморіалі з 31. грудня 1860 р., т. е. признав єдність краю і сойму“²⁾.

Польський меморіал, якого зміст подали ми отсе словами Б о б ж и н ь с к о г о і якого бажаня сповнив краєвий статут з 26. лютого 1861 р., знаменито характеризує змаганя польського державного централізму що-до Галичини. Посуваєть ся він так далеко, що відмовляє українському народови всякої національної індивідуальности, тільки конструує з Поляків і Українців одну „історично-політичну національну індивідуальність“, очевидно — з польським національним характером. Що більше, тільки польську мову називає він мовою краєвою і домагаєть ся для неї повноти прав у публичнім житю Галичини; українська мова згадуєть ся в меморіалі тільки мимоходом і береть ся в курателю: їй, мовляв не належить ся повнота прав краєвої мови, а тільки „права відповідні її уздібненю“, очевидно — в такій мірі, в якій їх визначать Поляки.

¹⁾ Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi, стор. 7.

²⁾ Там-же, стор. 8.

На тім самім становищи негациї національної індивідуальности українського народу стоїть також польська резолюція галицького сойму з 24. вересня 1868 р., яка вже навіть і не згадує про те, що в Галичині живе також український нарід, і говорить про „історично-політичну минувшість“, „окрему національність“, „умови національного розвитку“, „національну самоуправу“ Галичини — так, наче-б Галичина справді була національно одноцільною країною.

Правда, домаганє сеї резолюції, щоби правно-політичне відношенє Галичини до решти держави опирало ся на основах аналогічних до тих, на яких опираєть ся правно-політичне відношенє королівства Хорватії і Славонії до Угорщини, не здійснило ся. Одначе се зовсім не вплинуло на ослабленє тенденцій польського державного централізму супроти українського народу, — навпаки, сї тенденції чи не виграли ще від того.

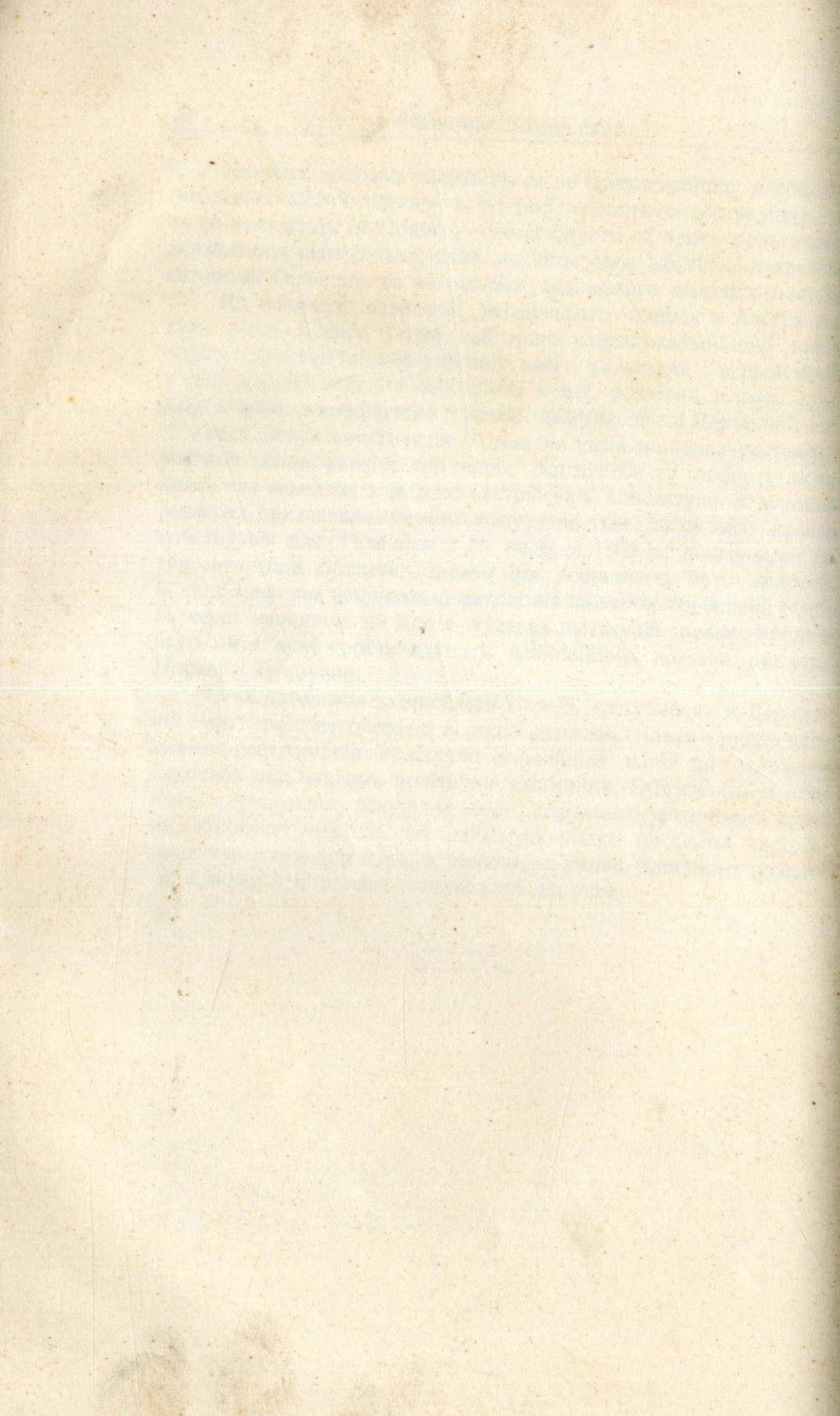
На сїм місци позволю собі висловити — „єретичну“ може — думку, що коли-б Галичина осягнула була державну окремішність в дуєї домагань резолюції, тоді умови для боротьби українського народу проти тенденцій польського державного централізму були би в дечім кориснійші, ніж в теперішних відносинах. Сила польського державного централізму, обмежена на Галичину, за слаба, щоби з успіхом здавляти визвольні змаганя українського народу, особливо, що ті змаганя мали би одну ясну ціль: поваленє польського державного централізму. І він швидше чи пізнійше мусїв би уступити перед натиском українських визвольних змагань. Натомість в теперішних відносинах з одної сторони польський державний централізм в Галичині має на свої услуги проти українських визвольних змагань силу цілої австрійської держави, з другої сторони державне правительство не тільки не дає українському народови ніякої охорони перед змаганями польського державного централізму, але ще ослаблює силу визвольних змагань українського народу, який примушений вести визвольну боротьбу на два фронти: проти польського правління в краю і проти державного правительства, яке охороняє те правління авторітетом і силою цілої держави.

Таким чином краєва автономія в Австрії стала в Галичині орудєм польского державного централізму до вдержаня польського панованя над українським народом. В сїм власне лежить причина української політичної боротьби проти краєвої автономії, непримирима опозиція репрезентації українського народу в Державній Раді і краєвім соймі проти всяких проб розширеня

її. Українська політика звертаєть ся не проти принципу автономії складових частий держави в інтересі державного централізму, — як се закидують їй Поляки, — вона бореть ся проти польського державного централізму, який знайшов своє здійсненє в краєвій автономії Галичини, за автономію українського народу в Австрії.

До осягнення автономії українського народу в Австрії ведуть різні шляхи. Отже найперше найрадикальнійший шлях поділу Галичини на два коронні краї: польський і український, з яких кождий мав би автономію в тих розмірах, в яких признає її всім „королівствам і краям, заступленим в Державній Раді“, австрійська конституція. Тільки на такій національно-територіяльній основі український нарід осягнув би ту повноту автономії, яка можлива в межах австрійської конституції. В менших розмірах признавала українському народови автономію краєва конституція для Галичини з 29. вересня 1850 р., ділячи край на три автономні області, одначе при збереженю його єдности. В кінці можлива національна автономія на екстериторіяльній основі, через національний поділ краєвих інституцій правно-публичного житя, якої проби маємо в найновіших краєвих статутах Моравії і Буковини.

І так автономія „королівств і країв, заступлених в Державній Раді“, не є автономією народів держави, тільки орудєм державних централізмів політично сильніших націй до вдержаня панованя над націями, політично слабшими. Обезсилити сї державні централізми пануючих націй, перемінити автономію країв на автономію народів, се найактуальнійша проблема австрійського політичного житя, а рівночасно умова успішного розвитку, а може й істнованя австрійської держави.

279419

И 56.998